

PODSTICANJE TRANZICIJE KA BEZGOTOVINSKOJ EKONOMIJI: MEĐUNARODNO ISKUSTVO I PREPORUKE ZA JAVNE POLITIKE U SRBIJI

Saša Randelović
Svetozar Tanasković

Beograd, jun 2023.

Zahvalnost i ograničenje odgovornosti

Ova studija urađena je u okviru projekta „Makroekonomsko istraživanje bezgotovinskog plaćanja u Srbiji“, koji se finansira kroz program develoPPP koji sprovodi Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (*Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit* (GIZ) GmbH) u ime nemačkog Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ).

Projekat je sastavni deo Nacionalne inicijative za bezgotovinsko plaćanje (Srbija) – „Bolji način“, projekta koji zajedno sprovode GIZ i kompanije Visa i Mastercard u partnerstvu sa NALED-om i Ministarstvom finansija Republike Srbije.

Autori su jedini odgovorni za sadržaj predstavljen u ovoj studiji.

IZVRŠNI SAŽETAK

Srbija je u prethodnom periodu ostvarila osetan pomak u razvoju bezgotovinskih plaćanja, koji je dodatno ubrzan tokom i nakon pandemijske krize, kroz razvoj i veće korišćenje tradicionalnih metoda bezgotovinskih plaćanja (kao što su platne kartice), kao i tehnološki inovativnih metoda (kao što su instant plaćanja, mobilno i elektronsko bankarstvo i sl.). Ipak rezultati uporednih analiza pokazuju da postoji prostor za dalji razvoj i ubrzanje bezgotovinske tranzicije u Srbije, u cilju dostizanja razvijenih evropskih zemalja u pogledu finansijske inkluzije, razvijenosti prihvatne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja i relativne zastupljenosti bezgotovinskih plaćanja

To ukazuje na postojanje prostora za dalji ubrzan razvoj bezgotovinske ekonomije u Srbiji, za šta je potrebno implementirati širok skup mera u domenu javnih politika, kojim bi se i trgovci i potrošači u Srbiji podstakli na prelazak na bezgotovinske metode plaćanja, tako što bi im se opcija bezgotovinskog plaćanja učinila efikasnijom i isplativijom. Uvođenje opcije bezgotovinskog plaćanja nosi dodatne troškove za trgovce u pogledu nabavke i održavanja prihvatne infrastrukture i plaćanja trgovačkih naknada, kao i za potrošače, u pogledu naknada za posedovanje i korišćenje bezgotovinskih instrumenata plaćanja. S druge strane, bezgotovinska plaćanja za trgovce smanjuju troškove upravljanja gotovinom, a za potrošače obezbeđuju i uštede na vremenu. Iz perspektive države i društva, posebno značajan efekat prelaska na bezgotovinske metode plaćanja na smanjenje sive ekonomije. Rezultati ekonometrijskih analiza pokazuju da povećanje korišćenja bezgotovinskih metoda plaćanja u Srbiji na prosek zemalja Centralne i Istočne Evrope (CIE) može dovesti do znatnog rasta naplate poreskih prihoda u Srbiji, za preko 1,3% BDP-a (Ranđelović, et al. 2022), što razmatranje aktivnih mera podsticaja u ovom domenu čini ekonomski opravdanim. Kod dizajniranja programa mera za razvoj bezgotovinske ekonomije u Srbiji, neophodno je u obzir uzeti relevantno međunarodno iskustvo u primeni takvih mera, kao i identifikovane ključne barijere za bezgotovinsku tranziciju.

Rezultati međunarodne uporedne analize ukazuju da su mere za podsticanje razvoja bezgotovinske ekonomije po pravilu višeslojne, tj. da obuhvataju: destimulisanje upotrebe gotovine (npr. kroz propisivanje limita u pogledu vrednosti transakcija koje se mogu vršiti gotovinski), obezbeđenje dostupnosti bezgotovinskih plaćanja (često kroz uvođenje opšte ili delimične obaveze nuđenja kupcima opcije bezgotovinskih plaćanja), propisivanje obaveznosti korišćenja bezgotovinskih metoda plaćanja u transakcijama sa državom i zaposlenima, kao i niz direktnih i indirektnih finansijskih podsticaja za trgovce i potrošače (subvencije i poreske olakšice usmerene na pokriće dela troškova povezanih sa bezgotovinskim plaćanjem), mere za podsticanje smanjenja troškova trgovačkih naknada (kroz ograničavanje naknada i podsticanje konkurencije), kao i obrazovne i promotivne kampanje.

Prema rezultatima istraživanja sprovedenih na reprezentativnom uzorku preduzeća i preduzetnika (NALED 2022), najznačajnije barijere za širu rasprostranjenost ponude opcije bezgotovinskih plaćanja predstavljaju troškovi povezani sa ponudom i vršenjem bezgotovinskih plaćanja, percepcija komplikovanosti postupka uvođenja i primene bezgotovinskih metoda plaćanja. Iz perspektive potrošača u Srbiji, prema anketi sprovedenoj na reprezentativnom

uzorku (NALED 2022a), najznačajnije prepreke za veću upotrebu bezgotovinskih plaćanja predstavlja nedovoljna informisanost o prednostima bezgotovinskih plaćanja, neposjedovanje instrumenata bezgotovinskog plaćanja (npr. platne kartice ili instant plaćanja), kao i činjenica da opcija bezgotovinskog plaćanja često nije dostupna u maloprodajnim objektima.

Polazeći od relevantnog međunarodnog iskustva i navedenih barijera (na strani ponude i tražnje) za bezgotovinska plaćanja u Srbiji identifikovan je portfolio potencijalnih mera čija primena bi mogla da obezbedi osetan pomak u bezgotovinskoj tranziciji, sa ciljem da u srednjem roku bezgotovinska ekonomija u Srbiji dostigne prosek zemalja CIE, a u dugom roku evropski prosek. Da bi bio efikasan i održiv, program mera za podsticanje bezgotovinske tranzicije neophodno je da bude fokusiran na ključne barijere na strani ponude i tražnje, te zasnovan na dobrom međunarodnom iskustvu, kao i da bude fiskalno održiv i troškovno efikasan (iz perspektive regulatornih troškova). Takav program bi trebalo da sadrži tri skupa mera – regulatorne, finansijske i obrazovno-promotivne.

U segmentu regulatornih mera opravdano bi bilo razmotriti mogućnosti za snižavanje limita u pogledu vrednosti transakcija koje je dozvoljeno vršiti gotovinski, uvođenje (delimične ili opšte) obaveze nuđenja opcije bezgotovinskih plaćanja, propisivanje obaveze vršenja isplate zarada zaposlenima, kao i svih isplata od strane države ka fizičkim licima (penzije, socijalna pomoć, subvencije i sl.) bezgotovinskim putem, uz zadržavanje posebnih zaštitnih odredbi za osetljive grupe, uvođenje mogućnosti bezgotovinskih plaćanja u svim javnim institucijama i pravnim licima čiji je osnivač država, dalje podsticanje konkurencije na tržištu bezgotovinskog plaćanja, te obezbeđenje minimalnog garantovanog pristupa internetu za potrebe korišćenja svih digitalnih finansijskih usluga.

U pogledu finansijskih podsticaja, poseban fokus bi trebalo da bude na podsticajima za trgovce, po ugledu na podsticaje realizovane u okviru programa „Bolji način“. To se može ostvariti udruženim delovanjem države i finansijskih institucija, u cilju obezbeđenja sredstava iz kojih bi se delimično ili potpuno subvencionisali troškovi nabavke prihvatne infrastrukture, troškova korišćenja prihvatne infrastrukture (naročito tehnološki napredne i troškovne efikasnije), kao i troškova trgovačkih naknada - u periodu do tri godine, što predstavlja dovoljno dug period u kojem bi nuđenje opcije plaćanje bezgotovinskim instrumentima postalo snažnije integrisano poslovne modele trgovaca, a nakon toga odobravanja priznavanja ovih troškova u dvostrukom iznosu za potrebe utvrđivanja osnovice za porez na dobit, odnosno dohodak. Ovi podsticaji bi trebalo da budu orijentisani prevashodno ka preduzetnicima, mikro i malim preduzećima koja do sada nisu nudila opciju bezgotovinskog plaćanja. Iskustvo stečeno u realizaciji programa „Bolji način“ može biti iskorišćeno za konkretniju parametrizaciju uslova ovih podsticaja. U segmentu finansijskih podsticaja za potrošače, može se razmotriti ograničeni povraćaj sredstava za potrošače koji u jednoj godini izvrše određeni broj plaćanja u maloprodajnim transakcijama bezgotovinskim putem.

Obrazovne i promotivne aktivnosti usmerene na podsticanje razvoja bezgotovinske ekonomije bi mogle biti usmerene na obogaćivanje silabusa predmeta u formalnom sistemu obrazovanja sadržajima vezanim za bezgotovinska plaćanja. Osim toga, edukativne kampanje usmerene na podizanje svesti o prednostima i mogućnostima bezgotovinskih plaćanja za građane i privre-

du preko televizije, informatora i ciljanih kampanja digitalnog marketinga na društvenim mrežama bi takođe mogle da deluju pozitivno na otklanjanje nekih od barijera za razvoj bezgotovinske ekonomije. U pogledu promocije moguće je razmotriti i opciju redizajna nagradne igre „Uzmi račun i pobedi“, tako da uslov za nagradu pored fiskalnog računa bude i to da je transakcija plaćena bezgotovinski.

U ovoj studiji opisan je širok portfolio mogućih mera za podsticanje bezgotovinske tranzicije u Srbiji, kako bi se podstakla javna diskusija na ovu temu i omogućilo kreatorima javnih politika da kroz inkluzivan proces javne rasprave sa zainteresovanim stranama, izvrše odabir skupa mera koje bi bile sprovedene, kao i da definišu parametre dizajna tih mera, u skladu sa fiskalnim mogućnostima i procenama ekonomske i društvene svrsishodnosti. Kod dizajna i primene tih mera posebnu pažnju bi trebalo obratiti na njihov uticaj na osetljive grupe, te shodno tome unapred opredeliti odgovarajuće zaštitne mehanizme.

Sadržaj

IZVRŠNI SAŽETAK	3
UVOD	7
SISTEMSKE MERE ZA PODSTICANJE RAZVOJA BEZGOTOVINSKE EKONOMIJE – MEĐUNARODNA ISKUSTVA	9
DESTIMULISANJE UPOTREBE GOTOVINE.....	10
OBEZBEĐENJE DOSTUPNOSTI BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA ..	12
UPOTREBA BEZGOTOVINSKIH METODA PLAĆANJA U TRANSAKCIJAMA SA DRŽAVOM I ZAPOSLENIMA	13
FINANSIJSKI PODSTICAJI ZA TRGOVCE.....	14
FINANSIJSKI PODSTICAJI ZA POTROŠAČE	16
OGRANIČENJE TROŠKOVA TRGOVAČKIH NAKNADA	18
OBRAZOVNE I PROMOTIVNE KAMPANJE	19
IDENTIFIKACIJA KLJUČNIH OGRANIČENJA ZA TRANZICIJU KA BEZGOTOVINSKOJ EKONOMIJI U SRBIJI	21
EFEKTIVNA OGRANIČENJA NA STRANI PONUDE OPCIJE BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA.....	21
EFEKTIVNA OGRANIČENJA NA STRANI TRAŽNJE ZA USLUGAMA BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA.....	23
MERE ZA PODSTICANJE TRANZICIJE KA BEZGOTOVINSKOJ EKONOMIJI U SRBIJI	25
REGULATORNE MERE	26
FINANSIJSKI PODSTICAJI.....	29
OBRAZOVNE I PROMOTIVNE KAMPANJE	32
LITERATURA	33

UVOD

U prethodnom periodu u Srbiji je sproveden veći broj institucionalnih reformi koje se direktno ili indirektno odnose na razvoj bezgotovinske ekonomije. Novim propisi - Zakon o platnim uslugama, Zakon o međubankarskim naknadama i posebnim pravilima poslovanja kod platnih transakcija na osnovu platnih kartica, Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga kod ugovaranja na daljinu, Odluka o uslovima i načinu utvrđivanja i provere identiteta fizičkog lica korišćenjem sredstava elektronske komunikacije učinili su regulatorni okvir za vršenje bezgotovinskih transakcija u Srbiji u velikoj meri usklađenim sa pravilima koja važe u zemljama Evropske unije. Shodno tome, u prethodnoj deceniji Srbija je ostvarila znatan napredak u pogledu tranzicije ka bezgotovinskoj ekonomiji. Tako je u periodu od 2011. do 2019. godine relativni broj platnih kartica (u odnosu na broj stanovnika) povećan za 47%, što ukazuje na povećanje stepena finansijske inkluzije (Randelović et al 2022). Slično tome, došlo je i do razvoja infrastrukture za bezgotovinska plaćanja – relativni broj POS terminala je povećan za 64%. Usled unapređenja finansijske inkluzije, razvoja infrastrukture za bezgotovinska plaćanja, te primene brojnih drugih tehničkih i regulatornih mera, u ovom periodu je došlo do snažnog rasta uдела bezgotovinskih plaćanja u Srbiji - vrednost transakcija koje se realizuju preko POS terminala (iskazanih kao % BDP-a) je u ovom periodu udvostručen. Ipak, Srbija je po performansama u pogledu finansijske inkluzije, razvijenosti maloprodajne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja i relativnom nivou bezgotovinskih plaćanja, u 2019. godini bila znatno ispod proseka razvijenih evropskih zemalja, kao i uporedivih zemalja CIE (Randelović, et al. 2022). Tako je u 2019. godini udeo bezgotovinskih plaćanja preko POS terminala u Srbiji iznosio oko 8% BDP-a, a prosek zemalja CIE iznosio je 15,5% BDP-a, dok je prosek razvijenih evropskih zemalja iznosio 24,3% BDP-a.

Pandemija COVID-19 uticala je na promene obrazaca ponašanja u raznim sferama, uključujući i potrošačke navike u pogledu načina realizacije nabavki i plaćanja, što je dodatno podstaknuto i regulatornom reformom u pravcu snižavanja limita za trgovačke naknade. Shodno tome, tokom 2020. i 2021. godine u Srbiji je došlo snažnog iskoraka u pogledu tranzicije ka bezgotovinskoj ekonomiji – relativni broj platnih kartica je u ove dve godine porastao za 17%, relativni broj POS terminala za 33%, dok je udeo bezgotovinskih transakcija u BDP-u porastao za 37%. Napredak u pogledu tranzicije ka bezgotovinskim metodama plaćanja u toku prve dve godine pandemije ostvaren je i u drugim evropskim zemljama – gotovo trećina građana u zemljama Evrozone je od izbijanja pandemije povećala korišćenje bezgotovinskih metoda plaćanja u odnosu na period pre pandemije (ECB, 2022). Takođe se može uočiti da je i u Srbiji i u drugim evropskim zemljama u prethodnih par godina došlo do blage promene strukture bezgotovinskih plaćanja, u smislu postepenog rasta broja i vrednosti plaćanja putem mobilnih aplikacija i drugih metoda onlajn plaćanja (npr. instant plaćanja), iako one i dalje čine manji udeo u ukupnom iznosu bezgotovinskih transakcija.

Navedeni podaci ukazuju da i pored osetnog iskoraka u pogledu bezgotovinske tranzicije, i dalje postoji značajan prostor za napredak u razvoju bezgotovinske ekonomije u Srbiji, kako bi se dostigao prosečan nivo razvijenosti uporedivih zemalja CIE. Koristi od tranzicije ka bezgotovinskoj ekonomiji su brojne. Bezgotovinska plaćanja utiču na smanjenje transakcionih troškova upravljanja gotovinom (i za prodavce i za kupce), kao i na smanjenje nekih aspekata bezbednosnih rizika, te omogućavaju da se transakcije realizuju na udobniji način, uz manji utrošak vremena (Randelović & Tanasković, 2023). Osim toga, jedna od glavnih prednosti razvoja bezgotovinske ekonomije ogleda se u doprinosu smanjenju sive ekonomije, što utiče na povećanje poreskih prihoda države i unapređenje ravnopravnosti uslova poslovanja na tržištu. Prema ekonometrijskom istraživanju Randelović et al. (2022), povećanje relativnog udela bezgotovinskih plaćanja u Srbiji sa 8% BDP-a koliko je iznosio u 2019. godini, na 15,5% BDP-a koliko je u proseku taj udeo iznosio u zemljama CIE u istoj godini, moglo bi da utiče na smanjenje sive ekonomije za oko 3,4 BDP-a, što bi dovelo do rasta poreskih prihoda za preko 1,3% BDP-a, tj. za približno 700 miliona evra godišnje. Da bi se tako snažan iskorak u razvoju bezgotovinskih plaćanja ostvario, potrebno je sprovođenje koherentnog skupa mera usmerenih na podsticanje finansijske inkluzije građana, razvoja malo-prodajne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja, te direktnih i indirektnih podsticaja za građane i privredu.

Shodno tome, cilj ove studije je pružanje sveobuhvatnog pregleda opcija u pogledu mera javnih politika koje bi se mogle primeniti u Srbiji u cilju olakšavanja i podsticanja prelaska na bezgotovinske metode plaćanja. Identifikacija i dizajn skupa mera za podsticanje bezgotovinske tranzicije, izvršena je na osnovu pregleda međunarodnog iskustva, pre svega u zemljama koje su u prethodnom periodu ostvarile najbolje rezultate u ovom domenu, kao i na osnovu uvida u rezultate istraživanja sprovedenih među građanima i privrednicima u Srbiji, iz kojih se mogu identifikovati ključni faktori i ograničenja koje građani i preduzeća imaju u vidu pri donošenju odluke o metodama plaćanja. S tim u vezi, u drugom poglavlju ove studije dat je sveobuhvatan pregled mera i politika primenjenih u drugim državama koje su ostvarile najbolje rezultate u bezgotovinskoj tranziciji. U trećem delu studije identifikovana su i analizirana ključna ograničenja za tranziciju ka bezgotovinskim plaćanjima od strane građana i privrede u Srbiji. Na osnovu toga, u četvrtom delu studije predstavljen je i analiziran portfolio mera i politika čija primena bi se mogla razmotriti u Srbiji u narednom periodu u cilju podsticanja bezgotovinske tranzicije.

SISTEMSKE MERE ZA PODSTICANJE RAZVOJA BEZGOTOVINSKE EKONOMIJE – MEĐUNARODNA ISKUSTVA

Uporedna međunarodna iskustva u pogledu mera i politika usmerenih na podsticanje razvoja bezgotovinske ekonomije, naročito u zemljama koje su ostvarile znatne pomake, odnosno rezultate u ovom domenu, mogu pružiti relevantne uvide za identifikaciju potencijalnog portfolija mera i politika koje bi se sa istim ciljem mogle primeniti i u Srbiji, uvažavajući specifičnosti lokalnog tržišta.

U cilju identifikovanja najbolje međunarodne prakse vezane za podsticanje bezgotovinskih plaćanja, u fokusu komparativne analize su države koje su ostvarile najbolje rezultate u pogledu finansijske inkluzije (merene relativnim brojem platnih kartica¹), kao i u pogledu efektivne razvijenosti bezgotovinske ekonomije (merene udelom vrednosti plaćanja preko POS terminala u BDP-u). Rezultati analiza u Randelović et al. (2022) ukazuju da su posebno dobre rezultate u pogledu finansijske inkluzije u prethodnom periodu ostvarili Luksemburg, Belgija, Malta, Velika Britanija, Holandija i Hrvatska, dok su u pogledu efektivnog razvoja bezgotovinskih plaćanja posebno dobar rezultat ostvarili Luksemburg, Portugal, Irska, Holandija, Grčka, Italija i Estonija. Stoga će uporedna analiza mera i politika za podsticanje razvoja bezgotovinske ekonomije biti prevashodno zasnovane na iskustvima i praksi pomenutih zemalja, a pored njih, u fokusu će biti i države koje se u širim razmerama smatraju vodećim u pogledu bezgotovinske tranzicije (npr. Švedska), kao i neevropske države koje su u prethodnom periodu usled sprovođenja sistemskih mera ostvarile znatne pomake u pogledu prelaska na bezgotovinske metode plaćanja (npr. Turska, Argentina, Južna Koreja, Brazil i dr.).²

U uporednoj analizi razmotreni su tradicionalni ekonomski podsticaji koji imaju za cilj promenu ponašanja među ciljanim grupama, kao i javne politike i infrastrukturna poboljšanja koja imaju za cilj podsticanje većeg stepena prihvatanja bezgotovinskih plaćanja. S obzirom na višedimenioni karakter razmatrane problematike, međunarodno iskustvo ukazuje da su u cilju osetnog iskoraka u razvoju bezgotovinske ekonomije primenjivane različite mere,

¹ Izbor i specifikacija indikatora finansijske inkluzije i razvijenosti bezgotovinske ekonomije izvršen je na osnovu uvida u uporedive studije evropskih centralnih banaka i radove objavljene u relevantnim međunarodnim naučnim časopisima, te uzimajući u obzir i raspoloživost međunarodno uporedivih podataka.

² Informacije i podaci u vezi sa komparativnim iskustvima, tj. politikama u ovom domenu preuzeti su iz publikacija navedenih u spisku literature, pri čemu su podaci za jednu zemlju u nekim slučajevima preuzimani iz većeg broja izvora. Zbog načina prikazivanja uporednih informacija, tj. pregleda u tabelama u nastavku neće biti posebno navođeni izvori za svaku zemlju posebno.

grupisane u nekoliko segmenata: mere za destimulisanje upotrebe gotovine, obezbeđenje dostupnosti opcije bezgotovinskih plaćanja, podsticanje upotrebe bezgotovinskih instrumenata plaćanja u transakcijama sa državom, mere finansijskih podsticaja za potrošače i trgovce, mere koje imaju za cilj smanjenje troškova trgovačkih naknada, te obrazovne i promotivne mere.

DESTIMULISANJE UPOTREBE GOTOVINE

Odluka o izboru metoda naplate plaćanja od strane potrošača i trgovca predstavlja rezultat balansiranja između troškova i koristi koje gotovinske odnosno bezgotovinske metode plaćanja impliciraju, kao i njihove informisanosti o tome. Stoga se velika zastupljenost gotovinskih transakcija, može smatrati posledicom nesavršene informisanosti agenata, kao i većih troškova koje bezgotovinska plaćanja stvaraju. U tom pogledu, jedan od najznačajnijih troškova koji opciju bezgotovinskog plaćanja čini (za trgovce) manje isplativom odnosi se na manju mogućnost ostvarivanja poreskih ušteda kroz neprijavlivanje transakcija i poreskih obaveza državi. Shodno tome, u cilju stimulacije prelaska na bezgotovinske metode plaćanja, države su često primenjivale mere kojima se smanjuje isplativost, odnosno prednost plaćanja gotovinom, čime se utiče na promenu potrošačkih navika.³

Jedan od primera obeshrabrivanja upotrebe gotovine predstavlja demonetizacija, odnosno povlačenje iz optičaja novčanica - velike denominacije, kako bi se destimulisala plaćanja velikih iznosa u gotovini ili manje denominacije u cilju smanjenja udobnosti plaćanja. Neki od poznatih slučajeva demonetizacije u skorijem periodu odnosi se na Indiju, koja je u novembru 2016. godine iz optičaja isključila sve novčanice od 500 i 1.000 rupija – ekvivalentno 6,75 odnosno 13,5 evra respektivno. Već narednog meseca nakon povlačenja ovih novčanica, broj digitalnih plaćanja je skočio za 35 procenata (Kearney & Schneider, 2018). Iako je ovaj porast bio privremen (najverovatnije izazvan nedostatkom gotovine), digitalna plaćanja su šest meseci nakon demonetizacije bila veća za 33% mereno prema broju transakcija, tj. za 59% po vrednosti transakcija (Alper, 2020). Sličan primer odnosi se na Švedsku, koja je 2010. godine ukinula kovanicu od 50 kruna (približno 4,5 evra), čime je smanjila broj kovanica u optičaju za 40% (Kearney & Schneider, 2018).

Pored demonetizacije u komparativnoj praksi su bili prisutni i drugi načini za smanjenje količina gotovine u optičaju, uključujući veće naknade za podizanje novca sa bankomata ili iz filijale banke, uvođenje dnevnih ili nedeljnih limita za podizanje gotovine i obezbeđenje lakog pristupa besplatnim ili jeftinim gotovinskim depozitima.

Tokom protekle decenije, jedna od najčešće korišćenih mera u razvijenim zemljama odnosila se na uvođenje ograničenja na visinu iznosa transakcija koje se mogu realizovati gotovinskim putem. Prvo ograničenje gotovinskog plaćanja uvedeno je u Francuskoj 2002. godine, dok je većina zemalja Evrope počela da primenjuje ovaj instrument tek posle 2011. godine. Primera radi, u nastojanju da zaustavi odliv novca iz svojih banaka, Grčka vlada je uvela ograničenje na iznos gotovine koji pojedinci mogu podići, što je koincidiralo sa znatnim rastom broja transakcija sa platnim karticama, kao i ukupne vred-

³ Jedan od glavnih faktora koji bezgotovinske metode plaćanja za trgovce čini manje isplativim od prihvatanja gotovine odnosi se na veće mogućnosti koje gotovinska naplata pruža za neprijavlivanje transakcija i poreskih obaveza državi.

nosti tih transakcija. Tako je u 2015. godini, ukupan promet putem platnih kartica u Grčkoj iznosio 818 evra po stanovniku, dok je godinu dana ranije iznosio gotovo duplo manje - 428 evra po stanovniku.

Podaci prikazani u Tabeli 1. pokazuju da je veliki broj evropskih zemalja uveo ograničenja u pogledu iznosa transakcija koje se mogu realizovati gotovinskim putem. To ograničenje varira od 500 evra u Grčkoj, do 15.000 evra u Hrvatskoj, pri čemu neke zemlje ta ograničenja primenjuju samo na transakcije između pravnih lica, pa su limiti i veći (npr. Mađarska). Krajem 2022. godine zemlje EU su se usaglasile da se na nivou EU uvede maksimalni limit za gotovinske transakcije u iznosu od 10.000 evra, pre svega u cilju sprečavanja pranja novca, pri čemu je zemljama članicama ostavljena mogućnost da taj limit postave i niže. Očekuje se da to u narednom periodu dovede do dalje reforme ovih ograničenja u evropskim državama, radi usaglašavanja sa pravilima usvojenim na nivou EU. I u regulatornom sistemu Srbije postoji ograničenje iznosa gotovinskih transakcija, koje iznosi 10.000 evra, koji je kao takav u skladu sa opštim limitom definisanim na nivou EU. Od evropskih zemalja prikazanih u Tabeli 1, jedino Češka, Hrvatska i Mađarska propisuju više limite u odnosu na onaj u Srbiji.

Tabela 1. Ograničenje iznosa gotovinskih transakcija

Država	Maksimalni iznosa gotovinsko plaćanja
Finska	0 EUR*
Švedska	0 EUR*
Grčka	500 EUR – za potrošače, tj. 3.000 između preduzeća (B2B)
Italija	1.000 EUR
Portugal	1.000 ili 3.000 EUR – za rezidente, tj. 10.000 EUR – za nerezidente
Španija	1.000 EUR - za rezidente i 10.000 EUR - za nerezidente
Francuska	1.000 EUR – rezidenti, tj. 15.000 EUR - nerezidenti
Danska	2.600 EUR (20.000 DKK) – samo za pravna lica
Belgija	3.000 EUR
Litvanija	3.000 EUR
Poljska	3.300 EUR (15.000 PLN) – samo za pravna lica
Slovačka	5.000 EUR i 15.000 između fizičkih lica
Slovenija	5.000 EUR
Bugarska	5.100 EUR (10.000 BGN)
Letonija	7.200 EUR
Srbija	10.000 EUR
Češka	11.610 EUR (270.000 CZK)
Hrvatska	15.000 EUR
Mađarska	40.500 EUR (1.500.000 HUF) – samo za pravna lica

* Ukoliko je prethodno iskomunicirano sa kupcem trgovac ne mora da prihvati gotovinu bez obzira na iznos transakcije.

Prikazani podaci takođe pokazuju da su neke države (Finska i Švedska) praktično omogućile da se uvede nulti limit u pogledu gotovinskih plaćanja, tj. da se gotovinska plaćanja potpuno eliminišu - ukoliko je prethodno iskomunicirano sa kupcem (i u prodajnom objektu jasno naznačeno) trgovac ne mora da prihvati gotovinu bez obzira na iznos transakcije.

OBEZBEĐENJE DOSTUPNOSTI BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA

Šire korišćenje gotovinskog plaćanja često je uzrokovano nepostojanjem opcije bezgotovinskog plaćanja u maloprodajnom objektu. Shodno tome, u cilju promocije razvoja bezgotovinskog plaćanja mnoge države su uvele regulatorne mere u pogledu dostupnosti opcije bezgotovinskog plaćanja ili čak obaveznosti bezgotovinskog plaćanja. Među 14 posmatranih zemalja, čije regulatorne mere su predstavljene u Tabeli 2, šest zemalja (Alžir, Argentina, Belgija, Grčka, Holandija, Italija) je uvelo opštu obavezu pružanja mogućnosti bezgotovinskog plaćanja potrošačima. U nekim državama omogućavanje ove opcije je uvedeno kao obaveza u pojedinim delatnostima ili svim trgovcima ili pružaocima usluga čiji je promet veći od određenog iznosa ili su u sistemu PDV-a. Ubrzani prelazak na bezgotovinske metode plaćanja je bio naročito prisutan u oblasti javnog gradskog prevoza, tako da je u pojedinim državama sada to praktično jedina mogućnost plaćanja za tu vrstu usluge (Holandija, Irska, Južna Koreja, Luksemburg, Švedska).

Tabela 2. Regulatorne mere za obezbeđenje dostupnosti opcije bezgotovinskog plaćanja

Država	Opis mera
Alžir	- Od 2021. godine svi trgovci su dužni da ponude opciju bezgotovinskog plaćanja.
Argentina	- Od 2018. godine svi trgovci i preduzeća su u obavezi da prihvataju bezgotovinska plaćanja – izuzeta su samo preduzeća koja posluju u mestima sa manje od hiljadu stanovnika i u slučaju transakcija koje ne prelaze 100 argentinskih pezosa (0,4 evra).
Belgija	- Godine 2016. godine je pružanje opcije bezgotovinsko plaćanje postalo obavezno za u ugostiteljstvu i hotelijerstvu. - Od 2022. godine sve komercijalne ustanove su u obavezi da omoguće plaćanje elektronskim putem i nije dozvoljeno naplaćivanje dodatnih troškova kupcima koji se odluče za bezgotovinsko plaćanje, kao ni odbijanje bezgotovinskog plaćanja ispod određenog iznosa. Preduzeća mogu da odaberu koji će metod bezgotovinskog plaćanja ponuditi u zavisnosti od iznosa, što mora biti jasno komunicirano sa kupcima.
Grčka	- Od 2016. godine zakonom je uvedena obaveza prihvatanja plaćanja računa karticom u maloprodaji. .
Holandija	- U Amsterdamu je između 2016. i 2018. godine postepeno ukinuto korišćenje gotovine u javnom prevozu iz bezbedonosnih razloga. Od početka 2023. godine više nije potrebno posedovati kartu gradskog prevoza već se ona može kupiti bezkontaktnim putem, pomoću telefona, kreditne ili debitne kartice. - Od 2019. godine, 26 od 330 opština je prešlo na isključivo bezgotovinsko plaćanje na svojim javnim šalterima.
Irska	- Od 2022. godine za sva taksi vozila uvedena je obaveza pružanja opcije bezgotovinskog plaćanja.
Italija	- Godine 2014. usvojen je propis prema kojem su trgovine na malo i pružaoci profesionalnih usluga u obavezi da za transakcije preko 30 evra pruže opciju bezgotovinskog plaćanja.
Južna Koreja	- Od 2001. godine prihvatanje kartica je obavezno za sva preduzeća koja su u sistemu PDV-a.
Luksemburg	- Od 2019. godine, radi povećanja bezbednosti, taksi udruženje je postepeno uvodilo princip „bezgotovinskog“ plaćanja, tako da je u periodu od devet meseci gotovinsko plaćanje potpuno istisnuto.

Država	Opis mera
Norveška	- Od 2017. godine uvedena je obaveza za preduzeća sa godišnjim prometom od preko 5 miliona norveških kruna (oko 500.000 evra) da omoguće klijentu neki od oblika bezgotovinskog plaćanja.
Rumunija	- Trgovci sa godišnjim prometom od najmanje 10.000 evra dužni su da prihvataju plaćanje karticama. - Od 2018. godine trgovci sa godišnjim prometom od najmanje 10.000 evra imaju obavezu da kupcu izdaju gotovinu uz maksimalnu proviziju od 1%.
Švedska	- Godine 2013. počelo da postepeno ukidanje upotrebe gotovine u javnom prevozu. Od 2016. godine propisi su dodatno izmenjeni tako da je usluge javnog prevoza je moguće platiti samo bezgotovinskim putem.
Turska	- Samozaposleni lekari, stomatolozi i veterinari su u obavezi da ponude opciju plaćanja za svoje usluge preko POS terminala.
Velika Britanija	- Od 2014. godine plaćanja za usluge u vozilima javnog gradskog prevoza se može vršiti isključivo bezgotovinskim putem.

UPOTREBA BEZGOTOVINSKIH METODA PLAĆANJA U TRANSAKCIJAMA SA DRŽAVOM I ZAPOSLENIMA

U Evropi država putem poreza i drugih javnih prihoda uzima i kroz javne rashode raspodeljuje u proseku preko 40% BDP-a. Znatan deo tih transakcija (u proseku gotovo 20% BDP-a) država isplaćuje fizičkim licima kroz plate zaposlenih, penzije, socijalna davanja ili subvencije. Primanja po nekom od ovih osnova po pravilu ostvaruje veliki deo (30-50%) stanovništva. Stoga se usmeravanje ovih isplata ka bezgotovinskim načinima plaćanja, tj. isplatama na račun u banci umesto u gotovini, mogu ostvariti značajni rezultati u pogledu finansijske inkluzije, tj. povećanja broja lica koja koriste bezgotovinske finansijske usluge, čime se povećava i potencijal za razvoj bezgotovinskih plaćanja.

U nekim državama regulatorni okvir ide i korak dalje, tako da obavezu isplata zarada zaposlenima primenjuje na sve poslodavce – u javnom i privatnom sektoru. Informacije navedene u Tabeli 3. pokazuju da veliki broj obuhvaćenih država propisuje obavezu isplata zarada zaposlenima uplatom na bankovni račun (BiH – obaveza postoji u Republici Srpskoj, Hrvatska, Slovenija, Turska – u slučaju većih preduzeća, UAE i Urugvaj). U tom pogledu, pažnju privlači i rešenje primenjeno u Poljskoj, zasnovanoj na bihevioralnoj ekonomiji, odnosno „gurkanju“, prema kojem je bezgotovinska isplata zarada novozaposlenima podrazumevana opcija, koja se može promeniti samo na izričit zahtev zaposlenog. Osim toga, u velikom broju posmatranih zemalja se isplata penzija, socijalnih naknada ili subvencija poljoprivrednicima vrši isključivo uplatom na bankovni račun (Bugarska, Danska, Dominikanska republika, Estonija, Italija, Hrvatska – delimično, Slovenija – delimično i Švedska). U nekim državama (npr. Kolumbija) se i isplata subvencija poljoprivrednicima vrši isključivo bezgotovinskim putem.

Tabela 3. Obavezna upotreba bezgotovinskih plaćanja u transakcijama sa državom i zaposlenima

Država	Opis mera
Bosna i Hercegovina (RS)	- Obaveza isplate zarada zaposlenima na bankovni račun.
Bugarska	- Obaveza isplate naknada za nezaposlene i naknada zarada za vreme bolovanja na bankovni račun.
Danska	- Obaveza isplate socijalnih davanja i penzija na bankovni račun.
Dominikanska Republika	- Država je obezbedila debitnu karticu na koju se vrši isplata socijalnih davanja.
Estonija	- Obaveza isplate socijalnih davanja i penzija na bankovni račun.
Italija	- Obaveza isplate socijalnih davanja uplatom na debitnu karticu.
Kolumbija	- Država je obezbedila debitnu karticu na koju se poljoprivrednicima isplaćuju subvencije i druga državna davanja.
Hrvatska	- Obaveza isplate zarada zaposlenima na bankovni račun. - Obaveza isplate naknada za nezaposlene i naknada zarada za vreme bolovanja na bankovni račun.
Poljska	- Isplata zarade zaposlenima je podrazumevana opcija za novozaposlene, a na poseban zahtev zaposlenog moguće je to promeniti i isplatu izvršiti u gotovini.
Slovenija	- Obaveza isplate zarada zaposlenima na bankovni račun. - Obaveza isplate naknada za nezaposlene i naknada zarada za vreme bolovanja na bankovni račun.
Srbija	- Obaveza isplate penzija i novčanih naknada na tekući račun, počev od 2019. godine. Isplata socijalnih naknada se vrši preko namenskih računa, kao i subvencija poljoprivrednicima. - Zakonom je uvedeno na osnovni platni račun koje je garantovano kako licima koja su zaposlena tako i licima koja nemaju redovne prihode.
Švedska	- Obaveza isplate socijalnih davanja i penzija na bankovni račun ili na debitnu karticu.
Turska	- Obaveza isplate zarada zaposlenih na bankovni račun, koja važi za sve firme sa više od 10 zaposlenih.
Vijetnam	- Obaveza isplate zarada zaposlenih u javnom sektoru na bankovni račun.
Ujedinjeni Arapski Emirati	- Obaveza isplate zarada zaposlenima na bankovni račun.
Urugvaj	- Obaveza isplate zarada zaposlenima na bankovni račun.

FINANSIJSKI PODSTICAJI ZA TRGOVCE

Dostupnost prihvatne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja predstavlja jednu od glavnih determinanti razvijenosti bezgotovinske ekonomije. U Evropi postoji velika varijacija u pogledu razvijenosti prihvatne infrastrukture za vršenje bezgotovinskih plaćanja – broj POS terminala, kao dominantnog vida infrastrukture, varira od ispod 400 u Albaniji, do gotovo 7.000 na 100.000 stanovnika u Grčkoj (Randelović et al. 2022). U proseku, u razvijenim evropskim zemljama ova infrastruktura je oko tri puta razvijenija nego u manje razvijenim zemljama CIE, a razlika je još veća u odnosu na neevropske zemlje u razvoju. Jedan od glavnih razloga nedovoljne dostupnosti prihvatne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja odnosi se na troškove koje trgovci imaju u vezi sa nabavkom i održavanjem infrastrukture (npr. POS terminala), a osim toga

i visina naknada koje trgovac plaća za realizaciju transakcije bezgotovinskim putem takođe predstavlja faktor odvratanja za uvođenje ove opcije plaćanja. Sa razvojem tehnologija, u upotrebu se uvode i novi modeli bezgotovinskih plaćanja, kao što je instant plaćanje preko kasa trgovaca i aplikacija za mobilne uređaje, što je uticalo na širenje prihvatne infrastrukture i smanjenje troškova bezgotovinskih plaćanja.

Shodno tome, u cilju povećanja dostupnosti opcije bezgotovinskog plaćanja, mnoge zemlje su primenjivale ili primenjuju finansijske podsticaje za trgovce (a ređe i za banke) – u formi poreskih olakšica ili direktnih subvencija.

Kada je reč o poreskim olakšicama, međunarodna praksa pokazuje da poreski kredit predstavlja dominantnu formu olakšica, pri čemu se iznos poreskog kredita najčešće vezuje za iznos troškova naknada koje trgovac plaća za bezgotovinska plaćanja, uz ograničenje ukupnog iznosa poreskog kredita (npr. u Argentini, Italiji, Urugvaju itd). S druge strane subvencije za nabavku i održavanje prihvatne infrastrukture se češće odobravaju za nabavku POS ili sličnih uređaja. Osim toga, u cilju smanjenja troškova bezgotovinskih plaćanja za trgovce, u uporednoj praksi prepoznata su i druga rešenja, kao što je podsticanje konkurencije na tržištu usluga bezgotovinskih plaćanja, što je realizovano u Belgiji. Detaljan pregled direktnih i indirektnih podsticaja koji imaju za cilj smanjenje troškova trgovaca po osnovu bezgotovinskih plaćanja u 11 zemalja u kojima su te mere u prethodnom periodu bile u većoj meri zastupljene dat je u Tabeli 4.

Tabela 4. Finansijski podsticaji za trgovce

Država	Opis mera
Argentina	- Uz uvođenje obaveze prihvatanja nekog od bezgotovinskih vidova plaćanja, država je trgovcima ponudila privremeni popust na troškove zakupa POS terminala i mogućnost da se 50% iznosa prizna kao poreski kredit.
Belgija	- Usvojena je mera kojom se pružaocima platnih usluga, bankama, platnim institucijama i institucijama elektronskog novca nalaže da omoguće drugim učesnicima korišćenje njihove infrastrukture za vršenje platnih operacija, kako bi se pospešila konkurencija i smanjili troškovi za krajnje korisnike (<i>Open Banking</i>)
Indija	- Uveden je podsticaj od 0,5% vrednosti transakcije (do vrednosti od 2.000 rupija, tj. oko 20 evra mesečno), za trgovce koji koriste biometrijski sistem plaćanja. - Uvedena je opcija povraćaja novca trgovcima po osnovu trgovačkih naknada, do iznosa od 1.000 rupija, tj. oko 10 evra mesečno, za obavljenih najmanje 50 bezgotovinskih transakcija (od kojih barem 20 transakcija sa različitim kupcima) minimalne vrednosti 25 rupija (oko 0,25 evra) po transakciji. - Od 2018-2020. godine dodeljivana je subvencija bankama za trgovačke naknade, za sva plaćanja u iznosu do 2.000 rupija (oko 20 evra) izvršena putem debitne kartice, indijskog BHIM United Payments Interface sistema, u cilju smanjenja troškova za trgovce.
Italija	- U 2009. godini odobravane su poreske olakšice kiosk maloprodajnim objektima, za uvođenje bezgotovinskog oblika plaćanja. - U 2020. godini trgovcima čiji godišnji promet ne prelazi 400.000 evra uvedena je opcija ostvarenja prava na poreski kredit, u iznosu od 30% naknade koja im je naplaćena za prihvatanje bezgotovinskih plaćanja. Poreski kredit je u 2021. i 2022. godini privremeno uvećan na 100% naknade. - Za isti period uveden je poreski kredit u maksimalnom iznosu od 160 evra za sve trgovce koji kupe ili iznajme uređaj za prihvatanje elektronskog plaćanja. Poreski kredit je u 2022. godini uvećan na 320 evra.
Japan	- Uvedena je direktna subvencija za zamenu kasa koje primaju samo gotovinu kasama koje prihvataju bezgotovinske oblike plaćanja.

Država	Opis mera
Južna Koreja	<ul style="list-style-type: none"> - U 1994. godini uveden je poreski kredit za trgovce u iznosu od 0,5% vrednosti transakcije, za plaćanja izvršena bezgotovinskim putem. Poreski kredit je 1996. godine povećan na 1% vrednosti transakcije (maksimalno do 3 miliona vona, tj. oko 2.000 evra po trgovcu), a 2000. godine je dodatno povećan na 2% vrednosti transakcije (maksimalno 5 miliona vona, tj. oko 4.800 evra po trgovcu). - Kasnije su uvedene i poreske olakšice u sistemu PDV-a i poreza na dobit, trgovcima za prihvatanje plaćanja karticama. Stopa olakšica u sistemu PDV-a (kao i ograničenje odbitka) varirala je tokom vremena i po kategorijama dobara i usluga.
Meksiko	<ul style="list-style-type: none"> - U 2004. godini osnovan je fond za proširenje prihvatanja i korišćenja elektronskih plaćanja iz koga je finansirana besplatna instalacija POS terminala, što je omogućilo instalaciju 205.000 terminala za trgovce i povećalo prihvatnu mrežu terminala za 96% do 2006. godine. - U 2015. godini ponuđena je subvencija za nabavku tablet uređaja opremljenog mPOS-om i računovodstvenim softverom za mikropreduzeća.
Poljska	<ul style="list-style-type: none"> - Godine 2017. Udruženje banaka Poljske, Ministarstvo finansija i razvoja i velike kartičarske obezbedile su subvenciju u iznosu od 170 miliona dolara za nabavku POS terminala, pokriće troškova instalacije i trgovačkih naknada u prvih godinu dana, za mikro, male i srednje trgovce koji u prethodnih godinu dana nisu nudili opciju plaćanja karticom, kao i za one koji tek pokreću biznis. Troškovi trgovačkih naknada u prvih godinu dana bili su potpuno pokriveni, a narednih godina uvedeno je ograničenje tako da su bili pokriveni troškovi naknada na promet do 100.000 zlota (oko 21.600 evra) u prvih godinu dana. Do kraja 2022. godine više od 408.000 trgovaca se uključilo u program sa skoro 562.000 instaliranih POS terminala.
Urugvaj	<ul style="list-style-type: none"> - U 2014. godini uvedeni su poreski krediti za ulaganja u POS terminale. Stope poreskog kredita iznosile su 40% vrednosti opreme - za numeričku tastaturu PIN PAD, 60% vrednosti za POS terminal koji omogućava povraćaj novca, 80% vrednosti softverskog programa koji se koristi, kao i oslobađanje od PDV-a na sve navedene elemente nabavke kao i oslobađanje od carine i PDV-a u slučaju uvoza uređaja/software koji nema neku domaću alternativu. Program je trajao do kraja 2017. godine i u tom trogodišnjem periodu broj POS terminala je udvostručen.
Velika Britanija	<ul style="list-style-type: none"> - U martu 2018. godine uveden je program koji ima za cilj obezbeđenje pristupa širokopoljnom internetu domaćinstvima i preduzećima. Subvencija države je iznosila 3.400 funti po domaćinstvu odnosno preduzeću, a ako su troškovi obezbeđenja internet veze bili veći, primalac subvencije bi sam finansirao razliku u ceni. Na ovaj način učinjen je doprinos stvaranju infrastrukturnih pretpostavki za razvoj bezgotovinskih plaćanja.

FINANSIJSKI PODSTICAJI ZA POTROŠAČE

U cilju podsticanja promene potrošačkih navika u pogledu korišćenih instrumenata plaćanja, rasprostranjena je praksa dodele finansijskih podsticaja, pre svega u formi poreskih olakšica, a ređe u formi subvencija ili povraćaja novca. Južna Koreja je takve podsticaje dodeljivala još u poslednjoj deceniji XX veka, dok su u većini ostalih posmatranih država takve mere zaživele tek u prethodnoj deceniji. Finansijski podsticaji potrošačima imaju formu odobravanja odbitaka od osnovice za porez na dohodak građana (npr. Južna Koreja), smanjenje stope PDV-a (Argentina, Grčka i Urugvaj) ili povraćaj dela PDV-a za plaćanja vršena bezgotovinskim instrumentima (Kolumbija). Podsticaji za pravna lica kao potrošače su se uglavnom dodeljivali u formi uslovljavanja priznavanja troškova za svrhe utvrđivanja osnovice za porez na dobit, njihovim plaćanjem bezgotovinskim instrumentima. Osim toga, u nekoliko zemalja su umesto podsticaja za plaćanje bezgotovinskim putem, uvedeni penali za gotovinsko plaćanje (Grčka i Irska).

Tabela 5. Finansijski podsticaji za potrošače

Država	Opis
Argentina	<ul style="list-style-type: none"> - Godine 2001. uveden je PDV popust za kupce koji koriste debitnu karticu za plaćanje, u vidu smanjenja opšte poreske stope PDV-a sa 21% na 16% za vrednosti kupovine do 1.000 pezosa (približno 930 evra). - Godine 2003. godine uvedeni su i podsticaji za plaćanje kreditnim karticama u vidu smanjenja opšte stope PDV-a za 3 procentna poena. U istoj godini uveden je i popust od 2% na iznos kupovine naftnih derivata putem debitne ili kreditne kartice.
Grčka	<ul style="list-style-type: none"> - Godine 2017 pokrenut je program „elektronski račun“ gde je jedna od mera podsticanja bezgotovinskog plaćanja podrazumevala popust za potrošače koji koriste platnu karticu u vidu poreskog kredita za obračun godišnjeg poreza na dohodak. U zavisnosti od dohodnog razreda progresivno je određena minimalna vrednost transakcija koje je potrošač potrebno da obavi bezgotovinskim putem da bi se kvalifikovao za poresku olakšicu u visini od 22% na vrednost bezgotovinskog plaćanja (do maksimalnog iznosa određenog dohodnim razredom). - Pored navedenog podsticaja istim programom je uveden i finansijski penal u slučaju da lice nije dostiglo minimalni iznos plaćanja obavljenih bezgotovinskim putem. Poreski penal je iznosio 22% razlike između minimalnog iznosa bezgotovinskih plaćanja određenih dohodnim razredom pojedinca i stvarnog iznosa bezgotovinskih transakcija. - Poslovni rashodi se mogu priznati kao odbitak za svrhe oporezivanja dobiti preduzeća, samo ako su plaćeni bezgotovinskim putem.
Irska	<ul style="list-style-type: none"> - Od 2016. godine pored naknada koje banka naplaćuje za podizanje gotovine sa bankomata, i država naplaćuje fiksni iznos od 12 evro centi - u maksimalnom iznosu na godišnjem nivou od 2,5 ili 5 evra, u zavisnosti od vrste kartice.
Italija	<ul style="list-style-type: none"> - U 2021. godini pokrenut je „Cashback“ program – sva lica koja tokom šest meseci obave više od 50 bezgotovinskih plaćanja (pomoću E-novčanika ili kartice) dobijaju povraćaj 10% vrednosti izvršenih transakcija, do maksimalnog iznosa od 150 evra.
Japan	<ul style="list-style-type: none"> - Od kraja 2019. godine potrošači koji se odluče za plaćanje bezgotovinskim putem dobijaju 2% popusta za kupovinu kod velikih trgovaca i 5% popusta za kupovinu kod mikro, malih i trgovaca srednje veličine. - Potrošači koji se odluče za korišćenje QR koda ili drugih digitalnih oblika plaćanja dobijaju poene koje mogu iskoristiti za ostvarivanje prava na popust prilikom kupovine u narednih devet meseci.
Južna Koreja	<ul style="list-style-type: none"> - Fizička lica koja plaćaju platnim karticama imaju mogućnost priznavanja odbitaka, tj. umanjenje osnovice za porez na dohodak građana. Od 2017. godine odbitak je iznosio 15% iznosa plaćenog kreditnim karticama, tj. 30% iznosa plaćenog debitnom karticom ili drugim bezgotovinskim instrumentom, pri čemu je iznos odbitka limitan na 3 miliona vona (oko 2.400 evra) ili 25% ukupnog dohotka od rada, pri čemu je odbitak bio manji za lica koja ostvaruju visoke dohotke (preko 96.000 evra godišnje). - Od 1999. godine svi troškovi reprezentacije koji prevazilaze iznos od 50.000 vona (oko 50 evra) mogu se priznati kao rashod za svrhe oporezivanja dobiti preduzeća samo ako su plaćeni karticom.
Kolumbija	<ul style="list-style-type: none"> - U 2014. godini pokrenut je program podsticaja koji je predviđao povraćaj za fizička lica u iznosu od 2% plaćenog PDV-a prilikom kupovine, pod uslovom da je plaćanje izvršeno platnom karticom. - Troškovi preduzeća koji se iskazuju kao odbitak prilikom obračuna osnovice za porez na dobit preduzeća priznaju se samo ukoliko su plaćeni bezgotovinskim putem.
Urugvaj	<ul style="list-style-type: none"> - Od 2014. godine kupcima se odobravao rabat po osnovu PDV-a u iznosu od 2 procentna poena, pod uslovom da je plaćanje izvršeno bezgotovinskim putem. Time se PDV na kupljene proizvode i usluge smanjuje sa 22% na 20% u slučaju standardne stope i sa 10% na 8% u slučaju snižene stope. Na transakcije vrednosti ispod 4.000 indeksiranih jedinica (tj. približno 450 evra) odobran je dodatni rabat od 2 procentna poena, tako da je za te transakcije ukupan rabat iznosio 4 procentna poena PDV-a.

OGRANIČENJE TROŠKOVA TRGOVAČKIH NAKNADA

S obzirom na to da visina troškova povezanih sa bezgotovinskim plaćanjima predstavlja jedan od veoma bitnih razloga nedostupnosti opcije bezgotovinskih plaćanja u mnogim slučajevima, države su vremenom počele da uvode različita pravila o ograničavanju ovih naknada. Ukupna naknada koju trgovac plaća za transakcije plaćene platnom karticom sastoji se od multilateralne (međubankarske) naknade za razmenu, i naknade koje naplaćuju šeme plaćanja i procesori. S obzirom na obuhvat jurisdikcije, regulatorne mere usmerene na ograničavanje ovih troškova prevashodno su usmerene na multilateralne naknade za razmenu, iako one često čine manji deo ukupne trgovačke naknade. S obzirom na to da je među zemljama postojala znatna varijacija u visini naknada, nakon nekoliko godina sudskih sporova i razmatranja alternativnih rešenja, EU je 2015. usvojila direktivu o međubankarskim naknadama za kartična plaćanja, čiji je cilj bio da se smanje troškovi povezani sa plaćanjem karticama, kao i da se smanji varijacija tih troškova po zemljama, te da se time podstakne razvoj bezgotovinskih plaćanja. Prema direktivi EU, u svim zemljama članicama maksimalan iznos multilateralne naknade za plaćanje debitnom karticom iznosi 0,2% vrednosti transakcije, dok je ta granica za plaćanjem kreditnom karticom određena u nivou od 0,3% od vrednosti transakcije. Pošto ovom regulativom EU određuje samo maksimalni iznos naknade, pojedinačne članice imaju mogućnosti da je dodatno smanje i time plaćanje karticama učine još privlačnijim za svoje građane. U većini zemalja EU nacionalna pravila o visini limita za multilateralne naknade definisana su upravo tako da su naknade limitirane na maksimalnom nivou definisanom direktivom EU, dok je u nekoliko zemalja nacionalnim pravilima ta naknada (za plaćanje debitnim karticama) dodatno snižena (Tabela 6). U Srbiji je Zakonom o međubankarskim naknadama iz 2018. godine trošak trgovačkih naknada limitiran na nivou definisanom direktivom EU (0,2% za debitne, tj. 0,3% za kreditne kartice).⁴

Tabela 6. Ograničenje troškova naknada trgovaca za bezgotovinska plaćanja

Zemlja	Objašnjenje
Malta	- Multilateralna naknada za plaćanje debitnim karticama je limitirana na nivou od 0,15% od vrednosti transakcije, dok je naknada za plaćanje kreditnom karticom postavljena na nivou EU limita - 0,3% vrednosti transakcije.
Luksemburg	- Multilateralna naknada za plaćanje debitnim karticama je limitirana na nivou od 0,12% od vrednosti transakcije, dok je naknada za plaćanje kreditnom karticom postavljena na nivou EU limita - 0,3% vrednosti transakcije.
Irska	- Multilateralna naknada za plaćanje debitnim karticama je limitirana na nivou od 0,1% od vrednosti transakcije, dok je naknada za plaćanje kreditnom karticom definisana na nivou limita propisanog EU direktivom (0,3%).
Holandija	- Maksimalna naknada za plaćanje debitnim karticama umesto 0,2% od vrednosti transakcije određena je na maksimalnom nivou od 0,02 evra po transakciji.

⁴ Prema procenama Narodne banke Srbije, uvođenje ovih limita uticalo je da prosečna trgovačka naknada na POS terminalu u Srbiji bude smanjena sa preko 2% u 2018. godini na oko 1% u 2022. godini (tj. sa 2,3% na 1,15% za transakcije realizovane na internet prodajnim mestima).

OBRAZOVNE I PROMOTIVNE KAMPANJE

U cilju podizanja svesti o prednostima bezgotovinskih plaćanja, te pouzdanog informisanja o nedostacima i rizicima, države organizuju i sprovode različite vidove edukacija, kroz sistem formalnog obrazovanja (npr. Kanada) ili putem *ad hoc* edukativnih kampanja (npr. Luksemburg, Turska i Indija). Osim toga, u cilju promocije korišćenja bezgotovinskih metoda plaćanja, u nekoliko država su organizovane i nagradne igre, u kojima su mogla da učestvuju lica koja vrše plaćanja bezgotovinskim sredstvima (Grčka, Irska, Italija). Detaljniji pregled primera obrazovnih i promotivnih kampanja za podsticanje bezgotovinskih plaćanja dat je u Tabeli 6.⁵

Tabela 7. Primeri obrazovnih i promotivnih kampanja za podsticanje bezgotovinskih plaćanja

Država	Opis
Grčka	- U 2017. godini organizovana je lutrija za kupce koji koriste platne kartice. Nagradu u vidu poreskog kredita u iznosu od 1.000 evra dobilo je hiljadu lica.
Indija	- U 2017. godini pokrenut je program digitalne finansijske inkluzije, u okviru kojeg su građani edukovani i informisani o upotrebi digitalnog plaćanja, a trgovcima je pružana podrška za uvođenje digitalnog plaćanja. - U okviru istog programa promocije pokrenut je besplatan obrazovni kanal, dostupan na engleskom, hindu i regionalnim jezicima, radi podizanja svesti o različitim oblicima elektronskog plaćanja.
Irska	- Godine 2014. Centralna banka Irske pokrenula je veliku nacionalnu edukativnu kampanju kako bi podstakla preduzeća i javnost da koriste onlajn metode plaćanja umesto gotovine i čekova. Kampanja je bila posebno usmerena ka korisnicima sistema socijalne zaštite, sa fokusom na plaćanje dečjih dodataka, invalidnina i naknada. - U 2015. godini irski grad Kork pokrenuo je pilot projekat „Cork Cash Out“ kako bi podstakao potrošače da plaćaju bezgotovinskim instrumentima, tj. da odustanu od gotovine - svi koji su koristili bezgotovinske metode plaćanja u prodavnicama koje su bile uključene u program automatski su ulazili u skup potencijalnih dobitnika prilikom izvlačenja nagrada. U toku trajanja projekta, vrednost plaćanja bezgotovinskim putem u Korku je porasla za 157% više u odnosu na prosečan rast zabeležen na nivou cele Irske.
Italija	- U 2021. godini pokrenut je „Super Cashback“ program koji pruža bezgotovinskim potrošačima priliku da osvoje specijalnu nagradu od 1.500 evra u toku dva šestomesečna perioda, za 100.000 platiša sa najvećim brojem transakcija ostvarenih bezgotovinskim putem.
Kanada	- Finansijska pismenost je uvedena kao obavezan deo školskog programa, a u okviru tog kursa posebna pažnja se pridaje razumevanju prednosti i rizika u vezi sa bezgotovinskim plaćanjima. Inicijativa je podržana od strane banaka, od kojih većina omogućava deci da otvore račun, bilo kod roditelja ili samostalno (od 13 godina starosti).
Kina	- U 2018. godini pokrenuta je kampanja podsticanja bezgotovinskog plaćanja u vidu zamene novčanih poklona karakterističnih za nacionalne praznike bezgotovinskom alternativom.

⁵ U Srbiji je prethodnih godina sprovedena kampanja u vidu nagradne „Uzmi račun i pobeđi“, ali plaćanje bezgotovinskim instrumentima nije bio uslov za učešće u nagradnoj igri, već je dovoljan uslov bio prilaganje fiskalnog računa, zbog čega se ova kampanja ne može smatrati direktno usmerenom na promociju bezgotovinske tranzicije, iako je indirektno mogla imati i te efekte.

Država	Opis
Luksemburg	- U 2014. godini pokrenuta je multidisciplinarna državna inicijativa, koja okuplja javne, privatne i akademske aktere u cilju korišćenja digitalizacije za pozitivnu transformaciju. U okviru ove inicijative obuhvaćene su i mere promocije upotrebe instrumenata elektronskih plaćanja kao i širenja prihvatne mreže za bezgotovinska plaćanja.
Turska	- Kao zemlja sa najvećom stopom finansijske isključenosti i velikim udelom mlade populacije, Turska organizuje informativne kampanje sa fokusom na učenike osnovnih i srednjih škola, njihove roditelje i nastavnike u kojima edukuju o principima planiranja i upravljanja ličnim finansijama.

IDENTIFIKACIJA KLJUČNIH OGRANIČENJA ZA TRANZICIJU KA BEZGOTOVINSKOJ EKONOMIJI U SRBIJI

Rasprostranjenost upotrebe bezgotovinskih metoda plaćanja određeno je faktorima na strani ponude (dostupnosti opcije bezgotovinskih plaćanja, pre svega u prometu na malo), kao i faktorima na strani tražnje (sklonost građana ka vršenju plaćanja bezgotovinskim putem). Da bi mere i politike bile učinkovite u podsticanju brže tranzicije ka bezgotovinskoj ekonomiji, neophodno je da budu postavljene tako da tretiraju ključne prepreke za takvu tranziciju, kako iz perspektive ponude (privrednika, tj. trgovaca), tako i iz perspektive tražnje (građana, tj. potrošača).

EFEKTIVNA OGRANIČENJA NA STRANI PONUDE OPCIJE BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA

Analiza ključnih ograničenja na strani privrede za širu rasprostranjenost opcije bezgotovinskih plaćanja izvršena je na osnovu rezultata ankete sprovedene na reprezentativnom uzorku od 1.040 registrovanih preduzeća i preduzetnika u Srbiji, u periodu april-jun 2022. godine (NALED, 2022). Rezultati istraživanja pokazuju da oko 10% preduzeća i preduzetnika vrši plaćanja gotovinom, i to dominantno (u oko $\frac{3}{4}$ slučajeva) za nabavku robe i usluga, naročito prilikom nabavki od malih preduzeća i preduzetnika⁶. Od onih koji vrše plaćanja gotovinski, dve petine njih takva plaćanja vrši često – svakodnevno ili nedeljno. Kao najznačajniji motivi za vršenje plaćanja gotovinski navode se – niža cena, zahtev dobavljača i nedostupnost nabavki za bezgotovinska plaćanja.

Istraživanja stavova trgovaca u pogledu bezgotovinskih plaćanja vršeno je na poduzorku od 462 preduzeća, od kojih preko dve trećine preduzeća vrši promet ka fizičkim licima, što čini oko $\frac{4}{5}$ njihovog prometa. Prosečan broj kupaca u ovom poduzorku iznosi 92 dnevno, a prosečna vrednost transakcije oko 16.000 dinara. Ovi rezultati ukazuju da se veliki deo prometa preduzeća realizuje u transakcijama sa fizičkim licima, te da vršenje velikog broja takvih transakcija stvara značajne operativne troškove (uključujući i troškove upravljanja gotovinom). Prema postojećim propisima, lica koja se bave prometom

⁶ Zakon o obavljanju plaćanja pravnih lica preduzetnika i fizičkih lica koja ne obavljaju delatnost propisuje da su pravna lica i preduzetnici dužni da otvore tekući račun kod pružaoca platnih usluga koji, u skladu sa zakonom kojim se uređuju platne usluge, može da vodi tekući račun (banka, odnosno Uprava za trezor), da vode novčana sredstva na tom računu i vrše platne transakcije preko tog računa.

na malo u Srbiji mogu, ali ne moraju da u ponudi imaju opciju bezgotovinskog plaćanja. Među preduzećima uključenim u poduzorak, gotovo polovina njih ne nudi opciju bezgotovinskog plaćanja, iako gotovo trećina njih smatra da bi bezgotovinsko plaćanje uticalo pozitivno na njihovo poslovanje.

Među onom polovinom preduzeća koja nude opciju bezgotovinskih plaćanja najzastupljenija opcija je plaćanja karticama, dok je dostupnost opcije onlajn plaćanja skromna, a instant plaćanja (QR kodom) veoma mala (svega 2%). Kao razlozi za neuvođenje bezgotovinskih plaćanja najčešće se navode:

- i) *Nezainteresovanost kupaca* - Učestalost odgovora o nezainteresovanosti kupaca za bezgotovinska plaćanja, kao razlogu zbog kojeg se ta opcija ne nudi, nije konzistentan sa odgovorima na druga pitanja koja pokazuju da u preko 4/5 ispitanih preduzeća kupci svakodnevno pitaju za opciju bezgotovinskog plaćanja. Ukrštanje ovih rezultata može da signalizira da se iza odgovora o nezainteresovanosti kupaca za ovaj vid plaćanja kao razlogu za odsustvo takve opcije u ponudi skrivaju drugi motivi, koje ispitanici potencijalno smatraju manje društveno poželjnim te ih u odgovoru na anketna pitanja ne navode. Ipak, analiza faktora na strani tražnje, koja sledi u nastavku ove studije, ukazuje na postojanje prostora za dalje unapređenje sklonosti potrošača za korišćenje bezgotovinskih plaćanja.
- ii) *Visoki troškovi bezgotovinskih plaćanja* – Gotovo četvrtina preduzeća koja ne nude opciju bezgotovinskih plaćanja navodi da bi nuđenje takve opcije bilo skupo i neisplativo, usled naplate trgovačkih naknada i fiksnih troškova nabavke i održavanja infrastrukture za bezgotovinska plaćanja. Konzistentno sa tim, znatan deo preduzeća navodi da bi uz direktne finansijske podsticaje koji bi smanjili mesečne troškove održavanja prihvatne infrastrukture, i smanjenje ukupne bankarske/trgovačke naknade (na npr. do 2%) bili spremni da uvedu mogućnost bezgotovinskih plaćanja. S druge strane, imajući u vidu da preko 2/5 preduzeća koja nude bezgotovinsko plaćanje navodi da im to olakšava poslovanje, a 63% kaže da time šire tržište, zaključuje se da bi širim aktivnostima edukacije i informisanja preduzeća koja ne nude opciju bezgotovinskih plaćanja moglo pozitivnu da se utiče na promenu njihovog stava o generalnoj (ne)isplativost nuđenja opcije bezgotovinskih plaćanja.
- iii) *Komplikovana procedura uvođenja bezgotovinskih plaćanja* – Gotovo šestina preduzeća koja ne nude opciju bezgotovinskih plaćanja navodi kao relevantan razlog komplikovanost procedure uspostavljanja ovakvog sistema. Budući da veći deo aktivnosti vezanih za uvođenje opcije bezgotovinskih plaćanja sprovode banke, ovaj faktor se može potencijalno pripisati slaboj organizaciji sistema poslovnih evidencija kod nekih preduzeća, kao i nedovoljnoj informisanosti o načinu i postupku realizacije tog postupka. Budući da su gotovo sva preduzeća u Srbiji u 2022. godini prešla na sistem e-fiskalnih kasa i e-faktura, moguće je da se iza ovako iskazanih stavova nalaze drugi motivi, koje ispitanici smatraju društveno manje prihvatljivim, zbog čega ih ne navode.
- iv) *Česta potreba za gotovinom u poslovanju* – Primetan broj preduzeća navodi da opciju bezgotovinskih plaćanja ne nudi zbog toga što imaju potrebu za posedovanjem gotovine zarad vršenja poslovanja. To signalizira da je potreba za gotovinskim finansiranjem transakcija koje se realizuju u sivoj ekonomiji takođe jedan od relevantnih faktora koji utiče na ponudu bez-

gotovinskih plaćanja, tako da je sprovođenje širokog spektra mera za suzbijanje sive ekonomije neophodno kako bi se negativan uticaj ovog faktora na razvoj bezgotovinskih plaćanja umanjio.

Rezultati pomenutog istraživanja ukazuju da približno jedna četvrtina privrednika koji nemaju u ponudi bezgotovinska plaćanja planira u narednih godinu dana da uvede tu opciju, dok preko 2/3 ne planira da uvede takvu opciju. Za preduzeća i preduzetnike koji iskazuju nameru da uvedu bezgotovinsku opciju plaćanja može se reći da postoji razumevanje prednosti takvog koraka, tako da bi na odluku preduzeća iz ove grupe o uvođenju bezgotovinskih plaćanja značajno mogao da utiče sistem direktnih i indirektnih finansijskih podsticaja. S druge strane, za preduzeća koja ne nameravaju da razmotre opciju bezgotovinskog plaćanja sami finansijski podsticaji verovatno ne bi bili dovoljno da bi se ta odluka promenila, već je neophodno kroz proces edukacije i informisanja, upoznati ih sa postupkom i potencijalnim koristima prelaska na bezgotovinska plaćanja, a zatim i o potencijalnim finansijskim podsticajima za takav iskorak.

Tabela 8. Ograničenja i mere za povećanje upotrebe bezgotovinskih plaćanja – na strani ponude

Ograničenje	Oblast mera za otklanjanje ograničenja
Visoki troškovi bezgotovinskih plaćanja	Direktni i indirektni finansijski podsticaji. Edukacija i informisanje preduzeća u uticaju bezgotovinskih plaćanja na ukupnu troškovnu efikasnost i profitabilnost.
Komplikovana procedura uvođenja bezgotovinskih plaćanja	Razmatranje mogućnosti za dalje pojednostavljenje procedure uvođenja bezgotovinskih plaćanja (i integracija sa sistemom e-fiskalnih kasa). Edukacija i informisanje preduzeća o postupku uvođenja bezgotovinskih metoda plaćanja.
Česta potreba za gotovinom u poslovanju	Širok skup mera za suzbijanje sive ekonomije.

Izvor: Obrada autora

EFEKTIVNA OGRANIČENJA NA STRANI TRAJNJE ZA USLUGAMA BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA

Ispitivanje stavova građana Srbije o korišćenju bezgotovinskih instrumenata plaćanja vršeno je putem ankete na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1.009 punoletnih ispitanika, sprovedene u februaru 2022. godine (NALED 2022a). Prema rezultatima ankete, 47% ispitanika ne koristi, a 53% koristi bezgotovinske metode plaćanja, od čega gotovo $\frac{3}{4}$ koristi platne kartice oko 44% elektronsko i mobilno bankarstvo, a ispod 15% njih koristi opcije instant plaćanja (npr. QR kodom). Ispitanici koji ne koriste bezgotovinske metode plaćanja kao glavni razlog za to navode jednostavnost plaćanja gotovinom (43%) i neposredovanje platne kartice (31%), dok se među ostalim relevantnim razlozima navode nedovoljna upućenost u način funkcionisanja bezgotovinskog plaćanja, bojazan za bezbednost plaćanja, zaštita privatnosti i nepostojanje opcije za bezgotovinska plaćanja u maloprodajnim objektima. Odgovori ispitanika takođe ukazuju da bi u slučaju više od polovine ispitanika, neki vid podsticaja – kroz popuste u prodavnicama i poreske olakšice, mogao da ih podstakne na veću upotrebu bezgotovinskih metoda plaćanja, dok je s druge

strane potencijalna učinkovitost nagradnih igara u tom pogledu ograničena. U istraživanju su takođe identifikovane i delatnosti u kojima je dostupnost opcije za bezgotovinska plaćanja nedovoljna. Delatnosti za koje je preko petina ispitanika identifikovala kao one u kojima je dostupnost opcije bezgotovinskog plaćanja nedovoljna obuhvataju frizerske i kozmetičke salone, javne ustanove, usluge majstora, pekare i male trgovinske radnje.

Rezultati ovog istraživanja pružaju nekoliko korisnih uvida za koncipiranje mera javnih politika koje bi mogle da doprinesu bržem razvoju bezgotovinskih metoda plaćanja u Srbiji. Ukupno posmatrano, dobijeni rezultati ukazuju da bi mere za podsticanje upotrebe bezgotovinskih metoda plaćanja kod građana trebalo da budu postavljene na tri koloseka:

- i) *Obrazovanje i informisanje* - Dobijeni rezultati ukazuju da se čak četiri od šest glavnih razloga za odabir opcije gotovinskog plaćanja među ispitanicima odnosi na nedovoljnu upućenost i informisanost o bezgotovinskim plaćanjima. To sugeriše da bi mere za podsticanje građana za prelazak na bezgotovinske metode plaćanja trebalo u velikoj meri da budu usmerene na njihovo obrazovanje i informisanje o načinu funkcionisanja, prednostima i rizicima bezgotovinskih plaćanja.
- ii) *Finansijska inkluzija* - Budući da gotovo trećina ispitanika ukazuje na neposredovanje platne kartice⁷, drugi set mera usmerenih na građane trebalo bi da bude orijentisan na dalju promociju finansijske inkluzije građana.
- iii) *Povećanje dostupnosti opcije za bezgotovinsko plaćanje* - S obzirom na to da je i nepostojanje opcije bezgotovinskih plaćanja, naročito u pojedinim delatnostima, identifikovano kao prepreka za bezgotovinsku tranziciju, mere javnih politika bi trebalo da budu usmerene na redefinisavanje regulatornih pravila u pogledu dostupnosti bezgotovinskih plaćanja, kao i direktnih i indirektnih podsticaja za razvoj maloprodajne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja.

Tabela 9. Ograničenja i mere za povećanje upotrebe bezgotovinskih plaćanja – na strani tražnje

Ograničenje	Oblast mera za otklanjanje ograničenja
Nedovoljna upućenost i informisanost građana o bezgotovinskim plaćanjima	Obrazovanje i informisanje - Edukacija i sistemsko informisanje građana o načinu funkcionisanja, prednostima i rizicima bezgotovinskih plaćanja
Neposredovanje instrumenata bezgotovinskog plaćanja	Finansijska inkluzija - Povećanje broja građana koji poseduju instrumente bezgotovinskog plaćanja
Nedovoljna dostupnost opcije bezgotovinskih plaćanja	Dostupnost bezgotovinskog plaćanja - Reforma regulatornog okvira i finansijski podsticaji za razvoj maloprodajne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja

Izvor: Obrada autora

⁷ Prema podacima NBS, u poslednjem kvartalu 2022. godine u Srbiji je bilo izdato preko 10,7 miliona platnih kartica, od kojih je čak 4,9 miliona kartica bilo aktivno. S obzirom na to da je prema popisu iz 2022. godine u Srbiji bilo oko 6,8 miliona stanovnika, to znači da je u proseku bilo 72 aktivne kartice na 100 stanovnika.

MERE ZA PODSTICANJE TRANZICIJE KA BEZGOTOVINSKOJ EKONOMIJI U SRBIJI

U Srbiji je u prethodnom periodu sproveden veći broj reformi koje se tiču institucionalnog okvira za vršenje bezgotovinskih plaćanja, koje su između ostalog obuhvatile i ograničavanje trgovačkih naknada i uvođenje moderne infrastrukture za instant plaćanja, što je uz pandemiju i ostale faktore uticalo na ubrzanje bezgotovinske tranzicije. I pored snažnog razvoja bezgotovinske ekonomije u prethodnom periodu, koji je bio naročito intenzivan tokom i nakon pandemijske krize, i dalje postoji značajan negativan jaz u ovom pogledu između Srbije i proseka evropskih zemalja, kako u pogledu faktora na strani ponude (dostupnosti opcije bezgotovinskih plaćanja) i tražnje (finansijske inkluzije građana), tako i u pogledu dostignutog nivoa razvijenosti bezgotovinske ekonomije (udela bezgotovinskih plaćanja u BDP-u). Da bi se taj jaz smanjivao, a u perspektivi i eliminisao, potrebno je primeniti širok spektar koordinisanih mera, odnosno javnih politika.

Koherentan program mera za podsticanje daljeg razvoja bezgotovinskih plaćanja u Srbiji bi trebalo da bude zasnovan na jasno definisanim ciljevima. Cilj sveobuhvatnog i koherentnog programa mera i politika za razvoj bezgotovinske ekonomije bi trebalo da bude dalje ubrzanje bezgotovinske tranzicije, te dostizanje razvijenih evropskih zemalja u sva tri relevantna segmenta – finansijske inkluzije, dostupnosti mogućnosti bezgotovinskih plaćanja i relativnog nivoa razvijenosti bezgotovinskih plaćanja u Srbiji.

Da bi se ovi ambiciozni ciljevi ostvarili potrebno je na vremenski i organizaciono koordiniran način primeniti širok skup mera i politika, čiji odabir i dizajn bi trebalo da budu zasnovani na principima, odnosno kriterijumima koji bi obezbedili da mere budu efikasne i održive. Da bi se to obezbedilo, potrebno je da mere i politike budu:

- i) Orijentisane na otklanjanje identifikovanih ključnih prepreka za razvoj bezgotovinske ekonomije u Srbiji na strani i ponude i tražnje;
- ii) Utemeljene na relevantnom međunarodnom iskustvu, uz uvažavanje specifičnosti domaćeg tržišta;
- iii) Fiskalno održive - u smislu da ne dovedu do osetnog povećanja fiskalnog deficita i javnog duga ni u kratkom roku. Ako primena programa mera dovede do osetnijeg rasta poreskih prihoda, usled smanjenja sive ekonomije, u srednjem i dugom roku, taj fiskalni prostor bi trebalo iskoristiti za osetnije smanjenje distorzivnih poreza i/ili povećanje produktivnih kategorija javnih rashoda;

- iv) Regulatorno efikasne – u smislu da njihova primena ne dovede do većeg rasta regulatornih troškova za učesnike u prometu: potrošače, trgovce, finansijske institucije, kartičarske kompanije i državu.

Shodno navedenom, program mera i politika za podsticanje razvoja bezgotovinske ekonomije u Srbiji bi trebalo da sadrži regulatorne mere, finansijske podsticaje za trgovce i potrošače, kao i obrazovne i promotivne mere. S tim u vezi, potrebno je naglasiti da mere za razvoj bezgotovinske ekonomije treba da budu usmerene ne samo na tradicionalne instrumente bezgotovinskih plaćanja (platne kartice), već i na tehnološki inovativne i troškovno efikasnije metode bezgotovinskih plaćanja (IPS plaćanja, e-banking, m-banking itd.),

U nastavku je dat pregled širokog spektra potencijalnih mera koje bi se u Srbiji mogle primeniti, sa nekim od mogućih načina parametrizacije tih mera, kako bi se kreatorima javnih politika omogućilo, da uz prethodnu opsežnu javnu diskusiju sa svim zainteresovanim stranama isprofilišu konkretan portfolio i dizajn mera i akcioni plan za njihovu implementaciju.

REGULATORNE MERE

Regulatorni okvir za vršenje bezgotovinskih plaćanja u segmentu dizajna i funkcionisanja platnog sistema u Srbiji postavljen je na način koji je uporediv sa dobrom međunarodnom praksom. Ipak, u cilju daljeg razvoja bezgotovinske ekonomije, moguće je primeniti nekoliko dodatnih mera koje bi podstakle trgovce da ponude opciju bezgotovinskog plaćanja, a korisnike da češće koriste instrumente bezgotovinskog plaćanja. U nastavku je dat pregled odabranih regulatornih mera za podsticaje tranzicije ka bezgotovinskoj ekonomiji u Srbiji.

1) Smanjenje limita za gotovinska plaćanja

Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma u Srbiji je propisano ograničenje iznosa gotovinskih plaćanja - lica koje se bavi prodajom robe i nepokretnosti ili vršenjem usluga u Srbiji ne sme od stranke ili trećeg lica da primi gotov novac za njihovo plaćanje u iznosu od 10.000 evra ili više u dinarskoj protivvrednosti. U poređenju sa drugim evropskim državama, limit za gotovinska plaćanja u Srbiji je relativno visok – u posmatranoj grupi zemalja (Tabela 1) svega tri države imaju veće limite od Srbije, dok je u preostalih 15 posmatranih zemalja taj limit znatno niži nego u Srbiji.

Shodno tome, smanjenje maksimalne vrednosti transakcije koju je dozvoljeno realizovati gotovinski bi moglo da doprinese manjem korišćenju gotovine, te posledično većem korišćenju bezgotovinskih instrumenata plaćanja. U posmatranih 16 preostalih evropskih zemalja (Tabela 1) medijalni iznos limita za gotovinska plaćanja je 3.000 evra, dok je prosečan limit za rezidentna fizička lica 4.350 evra po transakciji. Shodno tome, imajući u vidu međunarodnu praksu, opravdano bi bilo razmotriti ekonomsku i društvenu opravdanost sniženja ovog limita u Srbiji, u cilju podsticanja bezgotovinske tranzicije.

2) Obezbeđenje dostupnosti bezgotovinskih plaćanja

Prema rezultatima ispitivanja stavova građana (Tabela 9), nedovoljna dostupnost opcije bezgotovinskog plaćanja predstavlja jednu od tri glavne prepreke za šire korišćenje bezgotovinskih platnih instrumenata. Uvođenje obavezne ponude opcije bezgotovinskog plaćanja – ne samo u formi POS terminala, već i drugih tehnološki inovativnih i troškovno efikasnijih rešenja, kao što su mobilni uređaji prilagođeni za prihvatanje bezgotovinskih metoda plaćanja (po ugledu na Belgiju, Holandiju, Italiju i Grčku), može predstavljati efikasan način za rešavanje ovog pitanja, koji sa sobom nosi i određene troškove i rizike, koje bi trebalo uzeti u obzir pri razmatranju takve odluke. U cilju olakšanja tranzicije ka ovakvom pravilu, obaveza obezbeđenja opcije bezgotovinskog plaćanja prometa dobara i usluga na malo bi se mogla uvoditi fazno – prvo za trgovce i pružaoce usluga u delatnostima u kojima je prema rezultatima istraživanja siva ekonomija visoka (npr. trgovina na malo, ugostiteljstvo, advokatura i zanatske usluge), a zatim i u svim ostalim delatnostima. Alternativno, mogla bi se istovremeno uvesti opšta obaveza obezbeđenja opcije bezgotovinskog plaćanja u svim delatnostima, uz fazno uvođenje, tj. tranzicioni period (od 3 do 6 meseci) tokom kojeg se ne bi primenjivale kaznene odredbe za nepoštovanje ove obaveze. U cilju sprečavanja rasta cena ugradnje i održavanja infrastrukture za bezgotovinska plaćanja, kao i pratećih troškova, usled rasta tražnje, opravdano bi bilo razmotriti i mehanizme kojima bi se taj rast ograničio – merama regulacije i podsticanja konkurencije, a posebno razvoja tehnološki inovativne prihvatne infrastrukture koja implicira manje troškove za trgovce.

Budući da samo posedovanje aktivne prihvatne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja za trgovce stvara određene troškove, uvođenje ovakve obaveze bi trebalo da bude praćeno odgovarajućim finansijskim podsticajima, o čemu će u nastavku biti više reči.

3) Obaveznost isplate zarada na bezgotovinski način

Budući da zarade čine dominantan oblik (preko $\frac{3}{4}$) prihoda građana u Srbiji, isplata zarada isključivo bezgotovinskim putem (po ugledu na Sloveniju, Hrvatsku, BiH – Republiku Srpsku, Ujedinjene Arapske Emirate itd.) pozitivno bi uticala na finansijsku inkluziju, tj. na smanjenje broja lica koja ne poseduju račune u bankama, kao ni bezgotovinske instrumente plaćanja. S obzirom na to da posedovanje računa u bankama i platnih kartica implicira određene fiksne troškove, mera uvođenja obavezne isplate zarada bezgotovinskim putem bi mogla da bude praćena koordinisanim sporazumom države i banaka o umanjenju naknada za održavanje računa i platnih kartica za lica sa niskim primanjima, kao i za kategorije lica u okviru kojih je nivo finansijske inkluzije nizak, te podsticanja korišćenja jeftinijih opcija – mobilnog bankarstva i instant plaćanja.

4) Obaveznost vršenja transakcija države sa fizičkim licima na bezgotovinski način

Imajući u vidu veliki bilansni značaj isplata koje država vrši fizičkim licima, uvođenje obaveze da se ove isplate vrše bezgotovinskim putem bi takođe mogla da utiče na pospešivanje finansijske inkluzije i razvoj bezgotovinske ekono-

mije, po ugledu na rešenja koja postoje u Italiji, Sloveniji, Estoniji, Hrvatskoj i drugim državama. Kao i kod obaveze isplate zarada bezgotovinskim putem, tako i kod isplate ovih vrsta prinadležnosti, trebalo bi predvideti mere, odnosno izuzetke kojima bi se uvažile specifičnosti pojedinih osetljivih grupa (npr. stara i slabo pokretna lica, te lica sa invaliditetom, stanovništvo u ruralnim područjima gde ne postoje ekspoziture pružalaca platnih usluga i bankomati i sl.). Osim toga, u svim javnim institucijama i pravnim licima čiji je osnivač država, trebalo bi da bude dostupna i opcija bezgotovinskog plaćanja.

5) Podsticanje smanjenja troškova trgovačkih naknada

Visina troškova trgovačkih naknada, prema rezultatima istraživanja (Tabela 8.) predstavlja jedan od ključnih ograničenja za razvoj bezgotovinske ekonomije, posebno na strani trgovaca. Zakonom o međubankarskim naknadama i posebnim pravilima poslovanja kod platnih transakcija na osnovu platnih kartica, koji je donet 2018. godine propisan je i maksimalni nivo međubankarskih naknada koji se mogu naplatiti između banke izdavaoca i primaoca za posredovanje u plaćanju karticama u Srbiji i to u iznosu do 0,2% od vrednosti transakcije - za plaćanje debitnom karticom (koju drže fizička lica), odnosno do 0,3% od vrednosti transakcije - za plaćanje kreditnom karticom. Ovom zakonodavnom reformom iniciranom od strane Narodne banke Srbije, maksimalni iznosi međubankarskih naknada za bezgotovinska plaćanja u Srbiji usklađeni su sa limitima predviđenim Direktivom EU (2015/751) o međubankarskim naknadama za platne transakcije zasnovane na karticama. Budući da velika većina zemalja članica EU propisuje limite definisane Direktivom EU, zaključuje se da su i limiti međubankarskih naknada u Srbiji uporedivi sa praksom većine evropskih država.

Ipak, ukupna trgovačka naknada za bezgotovinska plaćanja pored međubankarske naknade sadrži i druge troškove, tj. naknade. Da bi se podstaklo smanjenje ukupnih troškova trgovačkih naknada, mogle bi se razmotriti mere koje bi za cilj imale podsticanje konkurencije na tržištu bezgotovinskih plaćanja, kao što je: *i*) mogućnost razvoja *Open Banking* inicijative, po ugledu na rešenje primenjeno u Belgiji, koje bi obezbedilo da se infrastruktura platnog sistema učini otvorenom i dostupnom svim učesnicima pod jednakim uslovima,⁸ *ii*) edukacija trgovaca o mogućnosti primene softverskih rešenja koja omogućavaju rutiranje transakcije na način koji bi smanjio druge segmente trgovačke naknade – po ugledu na rešenja koja su primenjena u nekima od velikih trgovinskih lanaca u Srbiji, te eventualno subvencionisanje malih trgovaca za nabavku takvih softverskih rešenja. Osim toga, intenziviranje edukativne kampanje o uštedama koje se mogu ostvariti korišćenjem različitih instrumenata bezgotovinskog plaćanja, kao i razvoj tehnoloških rešenja koja bi omogućila da sve platne kartice (i domaće i međunarodne) sadrže opciju integracije sa E-novčanikom, mogle bi takođe da podstaknu razvoj konkurencije na ovom tržištu, te dalji rast korišćenja kartica koje impliciraju niže troškove.

⁸ Prihvatanje platnih kartica i instant plaćanja kroz tzv. *multibank acquiring* ima značajne koristi koristi u vidu niže trgovačke naknade koju trgovci plaćaju bankama prihvatiocima što su veliki trgovci u Srbiji prepoznali još pre više godina.

6) Garantovani pristup bežičnom internetu za digitalne finansijske usluge

Korišćenje širokog spektra digitalnih finansijskih usluga (e-bankarstvo, m-bankarstvo, e-novčanik, instant plaćanja preko IPS/QR koda i sl.) nosi brojne prednosti za potrošače, kao i za trgovce. Pored nedovoljnog stepena finansijske inkluzije, ograničenje pristupa kvalitetnoj internet mreži u Srbiji (u poređenju sa evropskim prosekom) predstavlja još jedno ograničenje za razvoj digitalnih finansijskih usluga, a posledično i bezgotovinske ekonomije.

S tim u vezi, po ugledu na slična rešenja primenjena u Velikoj Britaniji, u cilju obezbeđenja pristupa kvalitetnoj internet vezi, mogla bi se razmotriti inicijativa za zaključenje aranžmana između države i operatera usluge mobilne telefonije, kao i internet provajdera, koji bi svim pretplatnicima obezbedio besplatan pristup sajtovima, odnosno aplikacijama za elektronsko i mobilno bankarstvo, kao i za plaćanje putem opcije e-novčanika i sličnih digitalnih finansijskih servisa (po ugledu na opcije koje mobilni operateri nude u pogledu pristupa društvenim mrežama i sl.). Osim toga, na dostupnost interneta i prateće infrastrukture za bezgotovinska plaćanja pozitivno bi uticala i uspešna realizacija Projekta zajedničke izgradnje širokopolasne komunikacione infrastrukture u ruralnim predelima Srbije, koji sprovodi Ministarstvo informisanja i telekomunikacija.

FINANSIJSKI PODSTICAJI

Prema istraživanjima sprovedenim među preduzećima i građanima u Srbiji (NALED 2022; 2022a), oko četvrtine preduzeća koji ne nude opciju bezgotovinskog plaćanja kao razlog navode visoke troškove povezane sa bezgotovinskim načinom plaćanja, dok oko 45% ispitanika – fizičkih lica navodi da bi umanjenje cene ili poreske olakšice mogli da ih podstaknu na veću upotrebu bezgotovinskih metoda plaćanja. Shodno tome, te imajući u vidu i iskustvo i politike primenjene u drugim državama, koje se često fokusiraju upravo na pitanje troškova bezgotovinskih plaćanja, opravdano bi bilo da program podsticaja za razvoj bezgotovinske ekonomije u Srbiji obuhvati i skup finansijskih podsticaja za trgovce i za potrošače, u vidu direktnih subvencija i/ili poreskih olakšica.

U nastavku navedeni finansijski podsticaji predstavljaju neke od mera koje stoje na raspolaganju, a odabir konkretne kombinacije finansijskih podsticaja i njihova precizna parametrizacija bi trebalo da budu zasnovani na prethodnoj proceni njihovih statičkih i dinamičkih fiskalnih efekata, kako bi paket finansijskih podsticaja bio fiskalno održiv iz perspektive države.

1) Finansijski podsticaji za trgovce

Veliki broj zemalja je prethodnih decenija primenjivao direktne i indirektno finansijske podsticaje za trgovce, u cilju podsticanja dostupnosti bezgotovinskih metoda plaćanja. Troškovi koje trgovci imaju po osnovu bezgotovinskih plaćanja sastoje se od: troškova nabavke opreme, troškove održavanja i varijabilnog troška trgovačkih naknada po transakciji. Shodno tome, finansijski podsticaji bi trebalo da budu profilisani na način koji bi obuhvatao sve navedene troškove. Polazeći od ekstenzivnog međunarodnog iskustva (Italija,

Poljska, Grčka, Japan, Južna Koreja i dr.) i postojećeg institucionalnog okvira u Srbiji, neke od mogućih mera, koje bi se s tim u vezi mogle primeniti su:

- i) *Subvencija za nabavku prihvatne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja* – U okviru inicijative „Bolji način“ obezbeđena je subvencija za preduzetnike, mikro i mala preduzeća, za nabavku prihvatne infrastrukture za bezgotovinska plaćanja (npr. POS terminala ili slične opreme) za 25 hiljada prodajnih mesta⁹. Po isteku ove inicijative, a po ugledu na subvencije koje su dodeljivane u procesu uvođenja e-fiskalizacije, bilo bi opravdano razmotriti nastavak sličnog programa subvencija, u čijem (su)finansiranju bi učestvovala i država, a koji bi bio orijentisan na preduzetnike, mikro i mala preduzeća koja u prethodnom periodu nisu nudila opciju bezgotovinskog plaćanja, kao i na novootvorene biznise. Po ugledu na model primenjen u Poljskoj, moguća opcija bi bila i okupljanje šireg konzorcijuma, koji bi pored države činile i banke, kao i druge zainteresovane strane, koji bi doprineo realizaciji ovakvog sistema podsticaja. Iako je prethodnih godina jaz u odnosu na evropske zemlje smanjen, polazeći od međunarodno uporedivih podataka iz 2021. godine¹⁰, u Srbiji je u 2021. godini bilo neophodno dodatnih oko 40 hiljada POS terminala da bi u relativnom nivou dostigla prosek zemalja CIE, a preko 140 hiljada dodatnih POS terminala da bi dostigla evropski prosek. Shodno navedenom, opravdan je produžetak, odnosno širenje ovakvog programa subvencija i u narednom periodu. Imajući u vidu da tehnološki inovativne metode bezgotovinskih plaćanja (kao što je IPS plaćanja) impliciraju manje troškove, pri parametrizaciji ovih podsticaja opravdano bi bilo razmotriti njihovo posebno fokusiranje na podsticanje korišćenja tih, troškovno efikasnijih rešenja.
- ii) *Finansijski podsticaji za troškove korišćenja prihvatne infrastrukture*– U okviru inicijative „Bolji način“ obezbeđeno je i besplatno korišćenje infrastrukture za bezgotovinsko plaćanje u prvih godinu dana. S obzirom na pozitivne eksternalije povezane sa širenjem bezgotovinske ekonomije, te imajući u vidu prethodno navedenu meru kojom bi se nuđenje opcije bezgotovinskog plaćanja moglo učiniti delimično ili potpuno obaveznim, opravdano bi bilo razmotriti finansijski podsticaje, u vidu subvencija preduzetnicima, mikro i malim preduzećima koji u prethodnom periodu nisu nudili opciju bezgotovinskog plaćanja, kojom bi se (u celosti ili u znatnom delu) pokrili mesečni troškovi korišćenja prihvatne infrastrukture, u periodu od naredne dve do tri godine, što predstavlja dovoljno dug period u kojem bi naplata bezgotovinskim putem postala snažno integrisanja u poslovni model trgovaca, što bi smanjilo verovatnoću ponovnog prelaska na gotovinske metode naplate po isteku subvencije. Po isteku tog perioda, svim licima bi se mogla ponuditi poreska olakšica, u vidu mogućnosti priznavanja troškova održavanja prihvatne infrastrukture u npr. dvostrukom iznosu za svrhe utvrđivanja osnovice za porez na dobit odnosno dohodak, što *de facto* znači dalju indirektnu subvenciju u iznosu od 15% troškova korišćenja prihvatne infrastrukture. S obzirom na to da postoje razli-

⁹ U Srbiji je u 2023. godini počela implementacija programa subvencija „Bolji način“, koji podrazumeva besplatnu nabavku POS terminala, pokriva troškova korišćenja terminala i sniženje trgovačke naknade koju trgovci plaćaju na najviše 0,99% vrednosti transakcije, u periodu od godinu dana.

¹⁰ Poslednja godina za koju su dostupni međunarodno uporedivi podaci za evropske države. Podaci za Srbiju su dostupni do 2023. godine.

čiti oblici prihvatne infrastrukture, od kojih neki (kao što su trgovačke aplikacije za instant plaćanja, uz korišćenje mobilnih uređaja) troškovno znatno efikasniji, opravdano bi bilo razmotriti prevashodno usmeravanje ovih podsticaja na uvođenje i primenu tehnološki inovativnih i troškovno efikasnijih oblika prihvatne infrastrukture.

Slično tome, bankama bi se mogla ponuditi slična poreska olakšica, koja bi podrazumevala da se prihod od davanja na korišćenje prihvatne infrastrukture preduzetnicima, mikro i malim preduzećima isključuje iz oporezive dobiti, što za banke obezbeđuje uštedu u iznosu od 15% prihoda od davanja na korišćenje prihvatne infrastrukture, pod uslovom da naknada koja se od njih za to naplaćuje umanjuje za 30% u odnosu na standardni iznos naknade koja se naplaćuje ostalim korisnicima.

- iii) *Finansijski podsticaji za troškove trgovačkih naknada* – U okviru inicijative „Bolji način“ trgovcima je omogućeno da vrše naplatu bezgotovinskim putem uz trgovačku naknadu od 0,99% u prvih godinu dana. Budući da se ovaj varijabilni trošak često smatra značajnim opterećenjem za trgovce koje ih odvraća od nuđenja opcije bezgotovinskih plaćanja, te da rezultati pomenute ankete pokazuju da bi uz trgovačku naknadu od oko 2% znatan broj trgovaca bio spreman da uvede opciju bezgotovinskog plaćanja, imajući u vidu međunarodna iskustva, opravdano bi bilo razmotriti mogućnost uvođenja poreskog kredita za trgovce u određenom procentu vrednosti transakcija realizovanih bezgotovinskim instrumentima plaćanja (npr. do 0,5% vrednosti) za sva mikro, mala i srednja preduzeća koja prethodno nisu u ponudi imala opciju bezgotovinskog plaćanja, u periodu od npr. naredne dve do tri godine, uz propisivanje maksimalnog iznosa poreskog kredita po primaocu u apsolutnom iznosu. Nakon isteka tog perioda, svim trgovcima bi bila dostupna poreska olakšica koja bi omogućila da troškove ovih naknada trajno priznaju u npr. dvostrukom iznosu za potrebe utvrđivanja osnovice za porez na dobit, odnosno dohodak, što bi im obezbedilo indirektnu subvenciju u iznosu od 15% ovih troškova.
- iv) *Ostali finansijski podsticaji* – Po ugledu na rešenja primenjena u drugim državama, priznavanje troškova preduzeća i preduzetnika, za potrebe utvrđivanja osnovice za porez na dobit odnosno dohodak, bi moglo biti uslovljeno bezgotovinskim plaćanjem tih troškova.

2) Finansijski podsticaji za potrošače

Na sličan način kao i kod preduzeća, i kod fizičkih lica – potrošača bi se mogli primeniti finansijski podsticaji za bezgotovinska plaćanja, pri čemu bi se tim u vezi trebalo razmotriti obuhvat bezgotovinskih plaćanja na koja bi se podsticaji odnosili. U domenu oporezivanja dohotka građana moglo bi se dozvoliti priznavanje pojedinih vrsta troškova, plaćenih bezgotovinskim putem, kao odbitka od poreske osnovice. Međutim, pretpostavka za to je šira reforma sistema oporezivanja dohotka građana. Primena ovakve mere bi implicirala i određene regulatorne troškove za građane i državu, te bi stoga pre odluke o primeni takve mere trebalo izvršiti procenu njene ukupne ekonomske opravdanosti.

S druge strane, u cilju promene potrošačkih navika u pogledu metoda plaćanja, mogla bi se razmotriti mogućnost povraćaja dela novca, tj. subvencija koju bi u jednoj godini dobila fizička lica – poreski rezidenti Srbije, koji su u

prethodnih godinu dana izvršili određeni broj (npr. najmanje 120) maloprodajnih transakcija bilo kojim bezgotovinskim, odnosno digitalnim putem. Po ugledu na rešenje primenjeno u Italiji, iznos subvencije bi bio vezan za vrednost transakcija, uz propisivanje maksimalnog godišnjeg iznosa subvencije po osobi, pri čemu bi se subvencija isplaćivala uplatom na račun korisnika, čime bi se podstakla finansijska inkluzija. U tom pogledu, imajući u vidu prednost inovativnih rešenja (npr. IPS plaćanja) u pogledu njihove troškovne efikasnosti, mogla bi se razmotriti mogućnost posebnog povezivanja ovih podsticaja sa tim metodama bezgotovinskih plaćanja ili pak usmeravanja podsticaja pre svega ka tim instrumentima. Primena ovakvog podsticaja u periodu od godinu dana bi moglo da doprinese izgradnji iskustva, navika i poverenja potrošača u korišćenje bezgotovinskih plaćanja. Ipak, treba imati u vidu da bi manuelno administriranje ovakve subvencije bilo troškovno neefikasno. Stoga, takav podsticaj bi mogao biti ekonomski opravdan tek uz obezbeđenje informatičkog rešenja koje bi omogućilo automatsko evidentiranje transakcija i automatski obračun iznosa subvencije za svakog primaoca. Zato je pre primene takve mere neophodno razmotriti tehničke i pravne aspekte njegove implementacije.

OBRAZOVNE I PROMOTIVNE KAMPANJE

Prema rezultatima istraživanja među preduzećima i fizičkim licima u Srbiji, nedovoljna upućenost građana u način funkcionisanja, rizike i prednosti bezgotovinskih plaćanja, kao i uverenje da su procedure uvođenja bezgotovinskog plaćanja složene, predstavljaju bitne barijere proliferaciji bezgotovinskih plaćanja u Srbiji. Shodno tome, bitan segment programa mera usmerenih na podsticanje razvoja bezgotovinske ekonomije bi trebalo da obuhvati obrazovne i promotivne aktivnosti, koje bi imale za cilj podizanje svesti građana o načinu funkcionisanja i prednostima bezgotovinskih plaćanja, te otklonila netačna uverenja o rizicima povezanim sa bezgotovinskim plaćanjima.

Shodno tome, obrazovne i promotivne mere bi mogle da budu orijentisane na više segmenata: *i)* U okviru školskog predmeta finansijska pismenost, po ugledu na Kanadu, posebnu pažnju bi trebalo posvetiti temama u vezi sa bezgotovinskim plaćanjima – njihovim prednostima, upravljanju rizicima (npr. zaštita ličnih podataka i sl), *ii)* Marketinškim kampanjama informisati građane o prednostima i rizicima bezgotovinskih plaćanja - putem TV reklama, pisanih marketinških materijala koji bi se mogli slati uz npr. račun za električnu energiju i ciljane kampanje na društvenim mrežama, usmerene posebno ka kategorijama stanovništva koje ispodprosčeno koriste bezgotovinske metode plaćanja. Osim toga, informacione aktivnosti bi trebalo sprovoditi i ka trgovcima, kako bi se na jasan način upoznali sa prednostima bezgotovinskih plaćanja za njihovo poslovanje, te odgovorilo na dileme koje se s tim u vezi najčešće javljaju.

Iako nisu raspoloživi metodološki utemeljeni dokazi da lutrije imaju veći pozitivan efekat na ovu vrstu ponašanja, budući da u Srbiji već postoji fiskalna lutrija „Uzmi račun i pobedi“, mogla bi se razmotriti opcija njenog redizajna, tako da pravo na nagradu stižu lica koja su u prometu na malo plaćala bezgotovinskim instrumentima. Iako bi direktan efekat takve lutrije verovatno bio ograničen, jer i fiskalni račun već implicira da je transakcija registrovana, ovakav dizajn može stvoriti podsticaj kod ljudi da češće plaćaju bezgotovinskim metodama, što u drugoj instanci može imati pozitivan efekat.

LITERATURA

- Aggarwal, K., Malik, S., Mishra, D. K., & Paul, D. (2021). Moving From Cash to Cashless Economy: Toward Digital India. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 43-54.
- Alper, A. O. (2020). *Electronic Payments Acceptance Incentives – Literature Review and Country Examples*, World Bank Group.
- Dybka, P., Karska, M., Kowalczyk, M., Olesinski, B., Opala, P., Rozkut, M., Skorupka A., Toroj, A. (2019). Reducing the Shadow Economy in Albania through Electronic Payments, *Ersten Young*. Dostupno na: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_pl/topics/eat/pdf/03/ey-shadow-economy-study-technical-appendices.pdf
- European Commission, Directorate-General for Competition, Pavel, F., Kornowski, A., Knuth, L., et al., *Study on the Application of the Interchange Fee Regulation: final report*, Publications Office, 2020, Dostupno na: <https://data.europa.eu/doi/10.2763/137970>
- Janis, W., & Shah, R. (2016). *Accelerators to an inclusive digital payments ecosystem. Better Than Cash Alliance*, New York.
- Kearney, A. T., & Schneider, F. (2018). *Digital Payments and the Global Informal Economy*. Dostupno na: [https://navigate.visa.com/\\$/v/2/m/x/Digital_payments_and_the_global-informal-economy-report.pdf](https://navigate.visa.com/$/v/2/m/x/Digital_payments_and_the_global-informal-economy-report.pdf)
- Kearney, A. T., & VISA (2022). *The Transformational Power of Digital Payments for Governments*. Dostupno na: <https://www.visa.com.au/content/dam/VCOM/regional/ap/singapore/global-elements/documents/visa-kearney-the-transformational-power-of-digital-payments-for-governments.pdf>
- NALED (2022). *Istraživanje stavova privrede o sivoj ekonomiji*. Dostupno na: <https://naled.rs/vest-za-privrednike-u-srbiji-siva-ekonomija-stagnira-ili-padau-poslednjih-pet-godina-upr-kos-krizama-6640>
- NALED (2022a). *Istraživanja stavova građana o sivoj ekonomiji i bezgotovinskom plaćanju u Srbiji*. Dostupno na: <https://boljinacin.rs/filemanager/Istrazivanja%20o%20SE%20i%20Bezgotovinskom%20placanju.pdf>
- Nicolaidis, P. (2021). *Income Tax Incentives for Electronic Payments: Evidence from Greece's Electronic Consumption Tax Discount*.
- Randelović, S., Arsić, M. & S. Tanasković (2022). *Uticaj razvoja bezgotovinskih plaćanja na sivu ekonomiju i javne finansije u Srbiji*. Fondacija za razvoj ekonomske nauke. Dostupno na: <https://fren.org.rs/vesti/uticaj-razvoja-bezgotovinskih-placanja-na-sivu-ekonomiju-u-javne-finansije-u-srbiji/>
- Randelović, S. & S. Tanasković (2022). *Uticaj prelaska na bezgotovinsku ekonomiju na osetljive grupe u Srbiji*. Fondacija za razvoj ekonomske nauke
- Shirota, J. (2023) *Developments in Cashless Payments in the EU and the Introduction of a Digital Euro*. Dostupno na: <https://www.jsri.or.jp/publication/periodical/economics/121/121-03/>
- Sung, M. J., Awasthi, R., & Lee, H. C. (2017). *Can Tax Incentives for Electronic Payments Reduce the Shadow Economy?: Korea's Attempt to Reduce Underreporting in Retail Businesses*. World Bank Policy Research Working Paper, (7936).